

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FAKULTA PRÍRODNÝCH VIED

ETIKA ŽIVOTNÉHO PROSTREDIA V PODMIENKACH
GLOBALIZAČNÝCH PROCESOV

DIPLOMOVÁ PRÁCA

2012

Bc. Matúš Kormančík

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FAKULTA PRÍRODNÝCH VIED

ETIKA ŽIVOTNÉHO PROSTREDIA V PODMIENKACH
GLOBALIZAČNÝCH PROCESOV

DIPLOMOVÁ PRÁCA

Študijný program: UAP IN/EV
Školiace pracovisko: Katedra všeobecnej a aplikovanej etiky
Školiteľ: RNDr. Alena Minárová, PhD.
Konzultant: RNDr. Alena Minárová, PhD.

Nitra 2012

Bc. Matúš Kormančík

ZADANIE ZÁVEREČNEJ PRÁCE

Abstrakt

Kormančík, Matúš: Etika životného prostredia v podmienkach globalizačných procesov. [Diplomová práca] Matúš Kormančík: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Fakulta prírodných vied, Katedra všeobecnej a aplikovanej informatiky. Školiteľ: RNDr. Alena Minárová, PhD. Stupeň: Magister. Nitra: FPV UKF, 2012, 59 S.

Kľúčové slová: environmentálna etika, globalizácia, životné prostredie, ekologická kríza, globálne environmentálne problémy

Práca je venovaná problematike životného prostredia v podmienkach globalizačných procesov. V práci podávame analýzu globalizačného procesu a popisujeme jeho riziká pre životné prostredie. Taktiež rozoberáme problémy životného prostredia, ktoré musí environmentálna etika reflektovať. Vychádzame z aktuálnych diel renomovaných svetových etikov a ekológov. V prvej kapitole rozoberáme historicko – axiologické alternatívy environmentálnej etiky. Postupne definujeme jej jednotlivé smery a rozoberáme výzvy ktorým musí v súčasnosti čeliť. Druhá kapitola je venovaná globálnej environmentálnej kríze, jej definícii a hlavne jej ekologickým, ekonomickým, filozoficko – etickým a sociálnym aspektom. V tretej kapitole postupne prechádzame k jej jednotlivým najzávažnejším dôsledkom a problémom ktorým musí ľudstvo čeliť. V poslednej štvrtej kapitole rozoberáme vybrané globálne environmentálne hnutia a ich východiská. Zároveň sa v každej kapitole prikláňame, z nášho pohľadu k najvýznamnejšej alternatíve, ktorá je podľa nás najlepším východiskom na riešenie súčasných globálnych environmentálnych problémov a ku ktorej by sa mala obracať aj environmentálna etika.

Abstract

Kormančík Matúš: Ethics of Environment influenced by global processes. (Diploma work)

Matúš Kormančík : University of Constantine the Philosopher in Nitra, Department of general and applied informatics. Tutor: RNDr. Alena Minárová, PhD. Degree : Master.

Nitra: FPV UKF, 2012, 59 P.

Key words: Environmental ethics, Globalisation, Environment, Ecological crisis, Global environmental issues

The work is dedicated to environment influenced by globalising processes. In the work, we picture the analysis of globalising process and we describe its risks for the environment. We also deal with the environmental issues, that environmental ethics has to reflect. We are inspired by world known ethics and ecologists. In the first chapter we deal with historical – axiologic alternatives of environmental ethics. We gradually define its parts and dealing with the challenges of these days issues. The second chapter is dedicated to global environmental crisis, its definition and its ecological, economical, philosophically-ethical and social aspects mainly. In the third chapter we gradually continue to its particular, most critical consequences and issues, the humankind has to face. In the last, fourth chapter we deal with chosen global environmental movements and its starting points. At the same time, in each chapter we deal from our point of view to the most significant alternative, that is the best starting point for the solution of global environmental issues from our point of view and the ethics, that should reflect to it.

OBSAH

ÚVOD.....	7
1 HISTORICKO – AXIOLOGICKÉ ALTERNATÍVY.....	10
1.1 Antropocentricky orientovaná etika.....	10
1.2 Neantropocentricky orientovaná etika.....	12
1.2.1 Biocentrizmus.....	12
1.2.2 Etika Zeme.....	14
1.3 Výzvy environmentálnej etiky.....	16
1.4 Tradičné etické teórie a moderná environmentálna etika.....	18
2 GLOBÁLNA ENVIRONMENTÁLNA KRÍZA.....	22
2.1 Ekologický aspekt.....	22
2.2 Ekonomický a sociálny aspekt krízy.....	24
2.3 Filozoficko-etické aspekty ekologickej krízy.....	25
3 ENVIRONMENTÁLNE PROBLÉMY ĽUDSTVA.....	27
3.1 Prírodné zdroje a ich vyčerateľnosť.....	27
3.1.1 Ropa.....	29
3.1.2 Voda.....	31
3.1.3 Lesy.....	33
3.2 Globálne otepľovanie.....	36
3.2.1 Dlhodobý vývoj klímy.....	37
3.2.2 Príčiny globálneho otepľovania.....	38
3.2.3 Dôležitosť adaptácie ľudstva.....	40
3.3 Preľudnenie a sním súvisiace problémy.....	41
3.3.1 Potraviny a hlad.....	42
3.3.2 Problém chudoby.....	45
4 GLOBÁLNE ENVIRONMENTÁLNE HNUZIA A ICH VÝCHODISKÁ.....	47
4.1 Hlbinná ekológia.....	47
4.2 Feminizmus a životné prostredie.....	50
4.3 „Zbavovanie ilúzií“ a Nový animizmus	52
4.4 Sociálna ekológia.....	54
ZÁVER.....	56
ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY.....	58

ÚVOD

Veľkoleposť, sila, krása a schopnosť prírody neustále sa pretvárať a meniť vyvolávajú pokoru, úctu ale aj obdiv človeka pravdepodobne už od vtedy, kedy prvýkrát uzel svetlo sveta, kedy jeho noha prvýkrát vkročila na túto veľkolepú planétu. Človek sa postupom času však zároveň stáva nejakým vrcholom tvorstva a zmyslu existovania. Berie prírodu len ako zdroj energie a nerastných surovín len aby uspokojil svoje potreby. Neberie pritom ohľad nato, ako tým devastuje prirodzenú usporiadanosť prírody, ktorá sa vyvíjala celé stovky tisícročí.

Tradičná politika nebránila jej technickému vykorisťovaniu a drancovaniu, keďže bola najdôležitejším zdrojom bohatstva. Naopak obhajovala kultúrnu nadradenosť nad prírodou a vyslobodenie ľudstva zo závislosti od prírody v pôvodnom stave. Schvaľovala ťažbu, vykorisťovanie a využívanie prírodných zdrojov, jej pretváranie podľa potrieb a predstáv človeka, a tým aj následnú deštrukciu pôvodných ekosystémov. Nad otázkou konečnosti Zeme ani nerozmýšľala, alebo ak aj áno tak si ju vôbec nepripúšťala. Taktiež nekládla dôraz na dôležitosť biologickej rozmanitosti života na Zemi.

Je iróniou osudu ľudského druhu, že v dobe, keď človek získal takú moc nad prírodou o akej mohol v minulosti len snívať, nemôže resp. nie je mu dovolené bezstarostne si vychutnávať postavenie „majiteľa a pána“ prírody, ale v súčasnej pozícii je odsúdený vzdorovať strachu, neistote a určitej bezmocnosti, ktorá vyplýva v značnej miere aj z dôsledkov jeho vlastných činov. Ocitli sme sa v situácii, hlavne moderná civilizácia, v ktorej sa musíme obávať svojich vlastných schopností. Spustili sme mnoho procesov, ktoré sa nám vymkli spod kontroly a tým sa zapríčinilo značné narušenie vzťahu človeka a prírody. V tejto dobe sme nútení investovať stále viac zdrojov a energie na obranu proti sebe samým, aby sme udržali obývateľné životné prostredie aj pre budúce generácie. Ako príklad môžeme uviesť nedávnu jadrovú tragédiu v Japonsku, Černobyle ale aj radu ďalších ekologických tragédií. Pri sledovaní jednej katastrofy za druhov je na pravom mieste otázka, či náhodou nebalansujeme na prahu katastrofy najväčšieho rozsahu, a to tej ekologickej. Hľadanie príčin ekologickej krízy v súčasnom stave, v ktorom sa nachádza už nie je prvoradé. Hlavnou úlohou environmentálnej etiky je hľadanie takej etickej teórie, ktorá by adekvátnym spôsobom riešila vzťah človeka a prírody vo všetkých jeho dimenziách a z ktorej by vychádzal postoj človeka na riešenie tohto pravdepodobne najzávažnejšieho problému ľudstva.

Z toho vyplýva aj jeden z cieľov našej práce a to je podať analýzu globalizačného procesu a popísať jeho problémy a riziká pre životné prostredie. Prvá kapitola podáva obraz o historicko – axiologických alternatívach, v ktorej začiatkoch vysvetľujeme antropocentricky a neantropocentricky orientovanú etiku, ich definíciu a zásadný rozdiel. Neantropocentricky orientovanú etiku tvoria dva hlavné prúdy, a to biocentrizmus Alberta Sweitzera hovoriaci o morálnosti respektíve nemorálnosti konania na úrovni jednotlivca a Etika zeme Leopolda Alda, ktorá je oproti Sweitzerovi viac systematická. Ďalej v tejto kapitole rozoberáme výzvy environmentálnej etiky, ktorým musí v najbližšej dobe čeliť. V závere tejto prvej kapitoly porovnávame tradičné etické teórie s modernou environmentálnou etikou. V druhej kapitole sa zaoberáme globálnou environmentálnou krízou s dôrazom na jej ekologický, ekonomický, sociálny a filozoficko-etický aspekt. Jej analýzou sme dospeli k tretej kapitole, environmentálnym problémom ľudstva. Vybrali sme si tri, ktoré sú podľa nás, ale aj popredných svetových odborníkov najzávažnejšie a to problém vyčerpania prírodných zdrojov, globálneho otepľovania a problém preľudnenia Zeme (totiž samotné preľudnenie Zeme pokladajú mnohí odborníci za jednu z hlavných príčin tých ďalších globálnych environmentálnych problémov). Analýzou týchto problémov sa dostávame k hlavnému cieľu našej práce, a to k výberu etickej koncepcie z prvej kapitoly, podľa ktorej by sa mohli prinajmenšom stabilizovať tieto globálne environmentálne problémy, ktoré sa dajú súhrnne nazvať ekologickou krízou a ktorú by sa mala snažiť environmentálna etika presadzovať. Na výber adekvátnej etickej koncepcie sme museli najprv zhodnotiť, v akom stave sa naše životné prostredie nachádza, akým hrozbám čelí a taktiež akou mierou viny sa na ňom podieľame my ľudia. Toto zhodnotenie bolo aj jedným z našich čiastkových cieľov. Záverečná štvrtá kapitola tejto práce rieši posledný čiastkový cieľ, poskytnutie prehľadu o súčasných globálnych environmentálnych hnutiach a ich východiskách.

Prácu sme spracovali na základe dostupnej literatúry, predovšetkým z teoretických kníh, časopisov, recenzií a internetových zdrojov. Naš prvý krok bola návšteva knižnice Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, kde sme si dali zhotoviť rešerš. Ten nám napomohol práve k správnomu výberu kníh a materiálov. Samozrejme knihy, časopisy a podobné materiály neboli dostačujúce alebo už neboli aktuálne z časového hľadiska, tak sme si museli nahromadiť značnú časť textov zo zahraničnej literatúry a internetu. Po ich nahromadení, utriedení a usporiadaní sme pristúpili k etape spracovávania, formulovania a hľadania vzájomných vzťahov. Výskumné poznatky sme získali prostredníctvom uplatnenia rozličných metód, ktoré si teraz vymenujeme. Keďže naša práca pozostáva

z práce s literatúrou, tak sme na ňu využili literárnu metódu, zameriavajúcu sa na prácu s ňou v súvislosti s jej spracovaním a hľadáním. Pri tvorbe textu sme využili metódu spracovania a interpretácie informácii a metódu kompilácie. Keďže sme v našej práci aj veľa porovnávali, a to nie len tradičné etické koncepcie a modernú etiku, tak sme využili metódu komparácie, zaoberajúcu sa porovnávaním. Uvedenú problematiku sme chápali ako systém a použili sme systémovú metódu, teda sme postupovali od analýzy k syntéze. Výsledkom tohto procesu je predkladaná práca poskytujúca filozoficko-ekologicko-etickú analýzu problému životného prostredia.

1 HISTORICKO – AXIOLOGICKÉ ALTERNATÍVY

V tejto kapitole sa budeme venovať, ako vyplýva z názvu, historicko-axiologickým alternatívam a etickým koncepciám. Postupne si rozoberieme antropocentricky a neantropocentricky orientovanú etiku. Vymedzíme si výzvy environmentálnej etiky a porovnáme tradičné etické koncepcie s modernou environmentálnou etikou.

1.1 Antropocentricky orientovaná etika

Je organickým vyústením vývoja európskeho myslenia a hodnotovej orientácie. Je presvedčená, že centrom každého hodnotenia, teda merítkom všetkých vecí je a zostane človek. Akákoľvek hodnota, vrátane prírodných vzniká až na základe ľudskej potreby. Vzťah človeka k prírode je explicitne, častejšie však implicitne, založený na etike využívania zdrojov. Príroda má v tomto pojatí inštrumentálnu hodnotu, čiže je prostriedkom k vytvoreniu inej hodnoty. Z pohľadu sociológie by sa dalo povedať, že ochrana v antropocentrickom ponímaní je recipročným altruizmom (znamená pomoc inému jednotlivcovi, od ktorého v budúcnosti môžeme očakávať protislužbu), ktorý je výhodný pre prežitie biologického druhu (Librová 1994, s.160-161).

Rozdeľuje sa na antropocentrický naturalizmus a antropocentrický humanizmus. V prvom je človek chápaný ako živočích, ktorý v boji o prežitie využíva právo silnejšieho (dobíja prírodu, loví a kynoží dravcov a škodcov). Vystupuje tu ako vládca nad celou prírodou, všetko si prispôsobuje, mení podľa svojich potrieb a záujmov. Chápe vzťah človeka a prírody ako morálne neutrálne. To preto, lebo neberie do úvahy fakt, že človek je živočích, nie iba na kvalitatívnej úrovni ostatných živých tvorov, ale aj myslí (následne má aj možnosť premýšľať) nad následkami svojho konania (Kánský 1988, s.107).

Antropocentrický humanizmus považuje hodnotu ľudského života za najvyššiu, teda vyššiu než má ktorýkoľvek živočích na Zemi. Je to z toho dôvodu, že človek na rozdiel od zvierat aj myslí, má morálku, a je schopný ovládať svoje pocity. Taktiež je aj morálne zodpovedný celej ľudskej spoločnosti za svoje správanie a činy voči prírode a ostatným živočíchom. Höffe uvádza päť dôvodov, pre ktoré máme svoj vzťah k prírode morálne regulovať (hospodárske, sociálne, pedagogické, ochrana životného prostredia a morálne). Mali by nás viesť k ochrane živočíchov a prírody. Záujmom človeka by malo byť zachovanie biologickej rovnováhy v danom biotope, a tým dlhodobo prospievať záujmom ľudstva (Kánský 1998, s.108).

Antropocentrizmus nie je vynálezom súčasnosti, ale prirodzene charakterizuje ľudstvo, civilizáciu a jeho kultúru. Ako v minulosti tak aj dnes má takmer vždy vedúce postavenie v európskom kultúrnom živote (ako výnimku môžeme uviesť indiánske kmene). Priority človeka, hlavne hodnotové, boli zdôvodňované a podporované židovským a kresťanským náboženstvom. Toto náboženstvo hovorí, že len človek má dušu (Boh stvoril človeka podľa svojho obrazu a zvieratá mu musia byť podriadené). Z toho vyplýva, že človek by mal vládnuť nad prírodou, čiže samozrejme aj nad zvieratami. Ďalším historickým východiskom je filozofia René Descarta. Ten redukoval celú živú prírodu na mechanicky fungujúcu sústavu „strojov“ a zbavil ju tak akéhokoľvek vlastného zmyslu. Ďalším filozofom ktorý prispel k antropocentrickému pohľadu na svet bol Immanuel Kant s názorom, že jediné čo si zaslúži úctu je rozum. Štvrtým predpokladom na rozšírenie myšlienky nadvlády človeka nad prírodou a medzníkom kedy boli tieto myšlienky plne uplatnené bola priemyselná revolúcia. S ňou sa zrodil podľa Koháka takzvaný „mocný človek“

Považujeme za nutné podotknúť, že antropocentrický postoj sám o sebe nemusí nutne znamenať ekologicky nepriaznivé konanie. Antropocentrizmom sa označuje len to, čo popisuje Librova na začiatku tejto podkapitoly. Človek je zdrojom celej hodnoty a zmyslu, rovnako ako aj predstavy o jeho nadržanosti. Práve ona môže viesť nie len k deštruktívnym myšlienkam, ale aj k myšlienkam ochrany životného prostredia. Dôvodom tu nie je nič iné, ako jeho zachovanie pre potreby človeka a jeho ďalším generáciám. Môžeme sa tak stretnúť s odbornými publikáciami o ochrane životného prostredia, kde jasne dominuje antropocentrický prístup (napr. ekologický skeptici).

Predstava nadržanosti človeka nemusí nutne znamenať absenciu morálnych povinností a nezodpovednosti voči mimo ľudskému svetu. „Napriek tomu, že som vzhľadom k malému dieťaťu na vyššom stupni biologického i rozumového vývoja, nevyvodzujem z toho svoju morálnu nadržanosť“ (Librová 1994, s.163).

Antropocentrické postoje bývajú často spájané s vierou v čisto technologické a ekonomické riešenia súčasnej ekologickej krízy. Je to viera v ľudský rozum a silu pokroku, prevádzané práve vedou a technikou. Vyššie spomínaní ekologický skeptici to len potvrdzujú. Veria, že ľudský pokrok a veda môžu vyriešiť súčasné globálne ekologické problémy. Túto problematiku však budeme bližšie rozoberať v kapitole o najväčších environmentálnych problémoch ľudstva.

1.2 Neantropocentricky orientovaná etika

Už z názvu je jasné, že táto etika bude stáť v kontraste s antropocentrickou. Hlavné piliere tejto koncepcie sú presvedčenie, že príroda a všetko čo v nej žije má svoju vlastnú hodnotu. Druhým pilierom je presvedčenie, že človek je súčasťou prírody, vonkoncom nie je jej pánom.

Presnejšiu definíciu uvádza znova Librova, ktorá hovorí, že hodnotovým antipólom antropocentrickej ekologickej etiky je etika neantropocentrická. Prisudzuje živým organizmom v prírode samostatnú vnútornú hodnotu, ktorá existuje nezávisle na ľudských potrebách. V radikálnejšej podobe prisudzuje túto hodnotu aj neživým súčasťam prírody. V centre záujmu nie je človek, ale súvzťahnosť všetkých prvkov biotického celku (Librová 1994, s.164).

Vývoj a rozšírenie týchto názorov ovplyvnili dve hlavné koncepcie. Prvou bola etika úcty k životu (biocentrizmus Alberta Schweitzera) a druhou bola etika Zeme (ekocentrizmus Leopolda Alda).

1.2.1 Biocentrizmus

S touto etikou sa stretávame hlavne v tradíciách Východu, kde je hlboko zakorenený vzťah človeka k prírode. V etike hinduizmu, budhizmu, a aj v mnoho ďalších, je priamy zákaz zabíjania živočíchov. V radikálnejších odnožiach je tento zákaz v slabšej forme prenesený aj na rastliny (napr. pohybovať sa tak, aby sme zničili čo najmenej trávy a kvetou). V našom kultúrnom živote je biocentrická etika a jej tradícia veľmi slabá. Má len veľmi málo predstaviteľov. Ako príklad môžeme uviesť Františka z Assisi a jeho ideu, že zvieratá sú našimi bratmi. Za zakladateľa, resp. hlavného protagonistu považujeme Alberta Schweitzera. Pochádzal zo vzdelaneckej, humanistickej orientovanej rodiny v multikultúrnom prostredí Alasky. Jeho otec bol všestranný protestantský pastor.

Východiskom jeho prístupu je fakt života a základným problémom človeka je ako prežiť svoj život. Toto svoje stanovisko nazval etickým monizmom. Svorníkom mravnosti je myšlienka, že každá mravnosť (etika) by mala mať základ v úcte k životu. Všetci sme si rovní v tom, že žijeme. Každý z nás má právo na dôstojný život, ktorý predstavuje súčasne aj záväzok a povinnosť. Úcta k životu predstavuje aj úctu ku všetkým prejavom života, teda aj k celej živej prírode. Všetko na Zemi je hodné úcty a ochrany. K etike sa človek môže dopracovať len správnym myslením. Avšak myslenie je iba prvým krokom. Podľa

neho každé pravé poznávanie prechádza do prežívania a bez neho nemá poznanie zmysel (Hykisch 2001, s. 310-311).

Tak ako v našej vôli k životu je túžba po životnom pokračovaní a po tajuplnom povznesení životnej vôle (radosti), taktiež strach pred zánikom a záhadným oslabením vôle k životu (bolesti), presne tak je tomu aj s vôľou k životu okolo nás, nech už sa voči nám môže nejako prejaviť, alebo ostáva nemá. Etika teda spočíva v tom, že prežívame naliehavú potrebu mať ku každej životnej vôli rovnakú úctu ako k svojej vlastnej. Z toho vyplýva myšlienkový základ mravnosti. Dobré je život uchovávať a podporovať, zlé je život ničiť a obmedzovať. Naozaj etický je človek iba vtedy, keď počúva naliehavý príkaz pomáhať všetkému živému. Nekladie si otázku nakoľko si ten alebo onen život svoju hodnotu naozaj zaslúži, ani na to či je schopný niečo pociťovať (Schweitzer 1989, s.285).

Je zrejme, že Schweitzerová etika je založená na prežitku, na určitom stupni identifikácie so všetkým živým. Pokiaľ chceme niečomu skutočne porozumieť, tak v tom musíme nájsť kúsok seba samých. Všetci máme spoločné to, že chceme život žiť, radovať sa z neho a nie trpieť.

Je si však vedomý, že je nemožné vyhnúť sa úplnému poškodzovaniu života. Hovorí, že ak nejaký život poškodzujeme, môžeme to tak urobiť len keď je to nevyhnutne nutné. Hovorí to v rôznych príkladoch. Na ilustráciu si uvedieme príklad so sedliakom. „Sedliak nemôže vychovať všetky zvieratá, ktoré sa v jeho stáde narodí. Nechá si len toľko, koľko ich môže uživiť a ich chov mu zaistí dobrý príjem“. Je si vedomí aj toho, že niektoré musíme obetovať. Napríklad keď zachránime nejakého vtáka, musíme si byť vedomí, že musíme zahubiť nejaké menšie tvory (napr. dážd'ovku), aby sme ho uživili (Dvorská in Dubnička 2011, s.112).

Jeho filozofii nešlo o záchranu prírody, ale čisto len o vzťah človeka k nej. Ostáva východiskom široko prijateľným, aj keď poskytuje priestor na rozvíjanie extrémnych biofilných názorov u niektorých environmentálnych aktivistov. Potvrďuje to aj nasledovný citát Erazima Koháka (2002, s. 88) „Schwieitzerovi nešlo o záchranu prírody (...) snád' si ani nebol vedomý jej ohrozenia. Išlo mu o to, aby v živote konal dobro, nie zlo, a toto hlboké precítenie životného poslania formuloval systematicky ako etiku úcty k životu“.

1.2.2 Etika Zeme

Príkladom etiky životného prostredia, ktorá zásadne mení status človeka a prírody v ich vzájomnom vzťahu je práve etika zeme amerického lesníka a ekologického mysliteľa Leopolda Alda. Je jednou z najvplyvnejších osôb v rozvoji ekocentrickej environmentálnej etiky. Jeho práca bola zameraná na integráciu ekológie a etiky. Navrhuje rozšíriť pole etických reflexií, ktoré sa doposiaľ obmedzovali na konanie ľudí v ľudskom spoločenstve o nové oblasti (Vančišinová 2008, s.60).

Komplexnosť spolupráce mechanizmov sa zvýšila s hustotou populácie a výkonnosťou nástrojov. Napríklad bolo jednoduchšie definovať protispoločenské použitie kópie a kameňov v dobách mamutov, než je definovať protispoločenské použitie guliek a reklamných plôch v dobe automobilov. Pôvodná etika sa zaoberala vzťahmi medzi jednotlivcami, príkladom je hebrejské desatoro. Neskoršie prírastky sa zaoberali vzťahom medzi jednotlivcami a spoločnosťou, sem môžeme uviesť ako príklad zlaté pravidlo morálky. Demokracia sa snaží zaistiť organické prepojenie spoločenskej organizácie a jednotlivca. Leopold povedal vo svojej knihe, že ako tretí krok v poradí je rozšírenie etiky na túto tretiu zložku ľudského okolia. To je etika zaoberajúca sa vzťahom človeka k zemi, rastlinám a živočíchom na nej žijúcim. Podľa neho je to evolučná možnosť a ekologická nutnosť. Svojím dielom sa považuje za jedného zo zakladateľov etiky zeme (Leopold 1999, s.233).

Ako uvádzame vyššie, idea etiky zeme sa zrodila ako reakcia na postupujúcu expanziu technickej civilizácie. Zamorovanie pôdy priemyselným odpadom a jej chemizácia, vyrubovanie, spásanie a kľčovanie lesných porastov, zabíjanie živočíchov a mnoho iného. Toto všetko je dôkazom toho, že biotické právo života na zemi nemalo (a dodnes nemá) status mravnej hodnoty. Dominovali nad ním práva ľudské, determinované komerčnými, ekonomickými a obchodnými záujmami.

Fenomén etiky zeme ako súčasť etiky tvorby a ochrany životného prostredia je produktom historickým. Zrodil sa, ako sme už spomenuli, ako reakcia na neúmernú absenciu mravného vzťahu k hodnotám zeme (Kusin, Poláková. 1998, s.90).

Etika zeme proste rozširuje hranice spoločenstva tak, aby zahrňovalo aj pôdu, vodu, rastliny a zvieratá, teda celú zem. Samozrejme nemôže zabrániť pozmeňovaniu, riadeniu a užívaniu týchto zdrojov, ale môže potvrdiť ich právo na prežitie, aspoň niektoré miesta na prežitie v pôvodnom stave. V skratke povedané, etika krajiny pozmeňuje rolu Homo sapiens z dobyvateľa krajinného spoločenstva na jedného z mnohých jeho členov a občanov.

Z toho plynie úcta k ostatným členom, a taktiež úcta k spoločenstvu ako takému (Leopold 1999, s. 235).

Aby sme to zhrnuli, etika je náuka o mravoch. Pod metaforickým pojmom Zem rozumel Leopold svet prírody v celej jeho rozmanitosti. Že Zem je spoločenstvom organizmov, je základnou paradigmou ekológie, ale že Zem má byť milovaná a rešpektovaná je rozšírením novodobej etiky. Etická ohľaduplnosť (sebaobmedzovanie v prospech iných a iného) sa podľa neho nevzťahuje len na vzťahy medzi ľuďmi, ale taktiež na vzťahy človeka k prírode. Túto svoju náuku sformuloval ešte skôr, než sa vžilo označenie ekosystém. Preto Leopold Aldo spojoval budúcnosť sveta prírody s ľudským svedomím. Neočakával dosiahnutie harmónie moderného človeka a Zeme. Hovoril, že v týchto aspiráciách nie je najdôležitejší výsledok, ale usilovnosť oň. „Nedosiahneme nikdy harmóniu so Zemou, pokiaľ nedosiahneme spravodlivosť a slobodu pre ľudí“. V týchto transcendentných snahách nie je rozhodujúci výsledok, ale naše snaženie, cesta po ktorej kráčame...“ Bol idealistom, ale nie úplným. Pripúšťal, že ekonomické limity vymedzujú hranice toho čo môže a čo nemôže byť učené pre Zem, omylom je však slepá viera, že ekonomika predurčuje všetky spôsoby jej využívania.

Ako príklad silného ekonomického tlaku môžeme uviesť príklady s opernými a dravými vtákmi. Na začiatku minulého storočia sa malo zato, že spevavé vtáctvo vymiera. Ornitológovia priskočili na pomoc s jasne pochybným dôkazmi o tom, že nás hmyz zje zaživa, pokiaľ ho vtáci nebudú mať po kontrolou. Dôkazy museli byť ekonomického charakteru, aby boli platné. Podobne to bolo aj s dravými vtákmi. Bola doba, kedy biológovia dávali dôraz na to, že títo tvorovia prispievajú k zdraviu zvery tým, že zabíjajú slabšie kusy, že pre farmárov zabíjajú hlodavce, alebo že lovia len bezcenné druhy. Na ich ochranu museli byť aj sem ekonomické dôkazy (Leopold 1999, s. 240-241).

Leopoldovú koncepciu pokladáme za vyzretejšiu, viac zodpovedajúcu skutočnej povahe prírody a jej zákonitostiam. Je však omnoho ľahšie si predstaviť Schweitzerovú etiku úcty k životu, aspoň čo sa týka úrovne rozhodovania jednotlivca, teda dobré je život uchovávať a podporovať, zlé je ho ničiť a obmedzovať. Leopoldovo zachovávanie integrity, stability, kvality a krásy biotického spoločenstva totiž už predpokladá znalosť fungovania daného biotického spoločenstva. Zdá sa nám to preto, lebo Leopold svojou etikou mieri skôr k systémovým opatreniam, než k procesom rozhodovania v každodennom živote.

1.3 Výzvy environmentálnej etiky

Predpokladajme, že hasenie prírodných požiarov, zabíjanie voľne žijúcich živočíchov, alebo ničenie niektorých individuálnych členov premnožených domorodých druhov je nevyhnutné pre ochranu integrity určitého ekosystému. Budú tieto akcie morálne prípustné, alebo dokonca nutné? Je morálne akceptovateľné pre farmárov v nepriemyselných krajinách praktizovať techniky vytínania a pálenia rozsiahlych plôch pre potreby poľnohospodárstva? Berme do úvahy banské spoločnosti ktoré vykonávajú povrchové ťažby v niektorých predtým nedotknutých oblastiach. Má spoločnosť morálnu povinnosť obnoviť povrch a pôvodný ekosystém? A aká je hodnota ľudsky obnoveného životného prostredia v porovnaní s pôvodným? Často sa hovorí, že je morálne zlé pre ľudské bytosti, znečisťovať a ničiť časti životného prostredia a konzumovať obrovské proporcie zemských prírodných zdrojov. Ak je to zlé, je to jednoducho preto, že trvalo udržateľné životné prostredie je základom pre terajší a budúci ľudský blahobyť? Alebo je takéto správanie zlé tiež preto, že životné prostredie alebo jeho jednotlivé časti majú určité hodnoty sami o sebe, takže tieto hodnoty by mali byť rešpektované a chránené v každom prípade? Tieto otázky skúma environmentálna etika. Niektoré z nich sú špecifické otázky, ktorým čelia jednotlivci v patričných oblastiach, zatiaľ čo ostatné sú viac globálneho charakteru. Im čelia väčšie skupiny a komunity. Napriek tomu existujú ešte viac abstraktné otázky týkajúce sa hodnoty a morálneho postoja k životnému prostrediu a jeho neľudským komponentom.

V literatúre o environmentálnej etike existuje značný rozdiel medzi inštrumentálnou hodnotou a vnútornou hodnotou. Prvá je hodnota vecí, ako prostriedok k ďalším záverom, zatiaľ čo druhá je hodnota vecí samých o sebe, bez ohľadu nato či sú užitočné ako prostriedok k ďalším záverom. Napríklad niektoré druhy ovocia majú inštrumentálnu hodnotu pre netopiere ktoré sa nimi živia, pretože sa živia týmito plodmi, sú prostriedkami prežitia netopierov. Avšak nie je všeobecne dohodnuté, že plody majú hodnotu sami o sebe. Rovnako tak môžeme myslieť o osobe ktorá učí ostatných, ako o inštrumentálnej hodnote pre tých, ktorí chcú získať vedomosti. Prihliadnuc k hocijakej takejto hodnote, je normálne povedať, že osoba sama o sebe má vnútornú hodnotu. To znamená hodnota jeho alebo jej práva nezávisle od jeho alebo jej vyhliadok proporcií pre druhých. Pre ďalší príklad. Niektoré voľne žijúce rastliny môžu mať inštrumentálnu hodnotu, pretože poskytujú nejakú ingredienciu pre niektoré lieky alebo ako estetický objekt pre ľudských pozorovateľov. Ale ak má rastlina tiež nejakú hodnotu samu o sebe,

nezávisle od jej vyhlíadok do budúcnosti k iným záverom ako ľudské zdravie, alebo potešenie z estetického zážitku, tak rastlina má tiež vnútornú hodnotu. Pretože skutočne hodnotné je to, čo je dobré ako cieľ sám o sebe. Je všeobecne dohodnuté, že niečo čo má vnútornú hodnotu, predstavuje na prvý pohľad priamu morálnu povinnosť participovania morálnych agentov chrániť ju, ale aspoň zabrániť jej poškodeniu.

Mnoho tradičných západných etických perspektív, akokoľvek sú antropocentricky alebo humánne orientované, v tom, že buď sa priradujú k vnútorným hodnotám samostatného ľudského bytia (čo by sme mohli nazvať antropocentrizmom v pravom slova zmysle) alebo sa priradujú v podstatne väčšom množstve k vnútorným hodnotám ľudského bytia než k hocijakým neľudským veciam takým na ochranu alebo presadzovanie ľudských záujmov alebo blahobytu na úkor neživých vecí, to sa ukáže, že je takmer vždy oprávnené. (čo by sme mohli nazvať antropocentrizmom v slabom slova zmysle) Napríklad Aristotel tvrdí, že príroda vytvorila všetky veci v záujme ľudí a že hodnota nehumánnych vecí v prírode je iba inštrumentálna. Vo všeobecnosti, antropocentrické prúdy prišli nato, že je problematické vysvetliť čo je zlé na krutom zaobchádzaní so zvieratami, s výnimkou prípadov, ktorých zaobchádzanie môže viesť k zlým následkom pre ľudské bytosti. Immanuel Kant napríklad navrhol, že krutosť voči psovi by mohla povzbudiť človeka k rozvoju charakteru, ktorý by mal byť znečitlivený ku krutosti smerujúcej k ľuďom. Z toho hľadiska by sa mala krutosť voči zvieratám stať inštrumentálna, skôr než skutočne zlá. Podobne antropocentrizmus často pripúšťa niektoré nepresnosti antropogénnych (to je ľuďmi spôsobených) devastácii životného prostredia. Takéto ničenie by mohlo poškodiť blahobyt ľudského bytia teraz aj v budúcnosti, pretože náš blahobyt prakticky závisí na trvalo udržateľnom životnom prostredí (Environmental Ethics 2008).

Keď sa environmentálna etika objavila ako nová subdisciplína filozofie začiatkom sedemdesiatych rokov, predstavovala tak výzvu tradičnému antropocentrizmu. V prvom rade spochybnili predpokladanú morálnu nadradenosť ľudských bytostí nad členmi iných druhov na zemi. Na druhom mieste skúma možnosti racionálnych argumentov na priradenie vnútornej hodnoty životnému prostrediu a jeho neživým súčasťam.

Malo by sa poznamenať, že hoci niektorí teoretici pracujú v teréne, nevidia potrebu rozvíjať nové neantropocentrické teórie. Namiesto toho obhajujú, čo by mohlo byť nazvané, osvietený antropocentrizmus. Stručne povedané, je to názor, že všetka morálna zodpovednosť voči životnému prostrediu je odvodená z našej priamej zodpovednosti voči ľudským obyvateľom. Praktický účel environmentálnej etiky, je predkladať morálne dôvody pre sociálne politiky zamerané na ochranu a odstraňovanie poškodenia životného

prostredia. Osvietený antropocentrizmus argumentuje tým, že je dostačujúci a pravdepodobne ešte efektívnejší v poskytovaní pragmatických výsledkov, pokiaľ ide o tvorbu politiky, ako neantropocentrické teórie ktoré teoreticky ponechávajú bremeno na druhých, aby poskytovali zvučné argumenty pre radikálnejšie pohľady tvrdiace, že životné prostredie má vlastnú vnútornú hodnotu. Okrem toho, niektorí môžu byť obozretní antropocentristi, ktorí hovoria, že máme vyššiu úroveň antropocentrických dôvodov byť neantropocentrický v našom každodennom myslení. Predpokladajme, že každodenná neantropocentrická tendencia je konať viac prívetivo voči životnému prostrediu, na ktorom závisí ľudský blahobyt. To by poskytlo dôvod na podporovanie neantropocentrického myslenia, dokonca aj pre tých, ktorí ťažko prehlávajú nápad neantropocentrickej vnútornej hodnoty (Environmental Ethics 2008).

1.4 Tradičné etické teórie a moderná environmentálna etika

Napriek tomu, že environmentálni etici sa často snažia dištancovať od antropocentrizmu obsiahnutého v tradičných etických názoroch, celkom často čerpajú teoretické zdroje z tradičných etických systémov a teórii. Položme si nasledujúce dve základné morálne otázky: Aké druhy myslenia sú skutočne hodnotne dobré alebo zlé? Čo robí nejaké činy dobrými alebo zlými?

Konzekventné etické teórie považujú aby sa skutočná hodnota / nehodnota alebo dobro / zlo zakladali viac na morálnych pojmoch ako správnosť / nesprávnosť a tvrdia, že či je nejaká činnosť správna alebo nesprávna, je určené tým, či sú jej následky dobré alebo zlé. Z toho pohľadu, sú odpovede na druhú otázku podložené odpoveďami na prvú otázku. Napríklad utilitarizmus, paradigma v prípade konzekventnosti, súvisiaca s potešením ako jedinej skutočnej hodnoty sveta, vzhľadom na to bolesť je jediná skutočná dishodnota. A tvrdí, že správne činy sú tie ktoré by produkovali najväčšiu rovnováhu potešenia nad bolesťou (Environmental Ethics 2008).

Ak je utilitárne zameranie rovnováhou potešenia a bolesti, tak otázka komu patrí potešenie alebo bolesť nemá vplyv na výpočet a hodnotenie správnosti alebo nesprávnosti konania. Z toho dôvodu, utilitaristický Jeremy Bentham v osemnástom storočí, a teraz Peter Singer tvrdia, že záujmy všetkých cítiacich bytostí (to znamená bytostí, ktoré sú schopné zažívať potešenie alebo bolesť), vrátane neľudských, postihnutých nejakým činom, by mali byť brané do úvahy pri posudzovaní činu. Okrem toho, skôr ako Routley, Singer tvrdí, že antropocentrické privilegovanie členov druhu Homo sapiens je ľubovoľné,

a že to je nejakou „druhovosťou“ rovnako neospravedliteľnou ako sexizmus a rasizmus. Singer v súvislosti s hnutiami slobody zvierat hovorí že sú porovnateľné s linerálnymi hnutiami žien a farebných ľudí. Na rozdiel od environmentálnych filozofov, ktorí prisudzujú vnútornú hodnotu životnému prostrediu a jeho obyvateľom, Singer a utilitaristi vo všeobecnosti prisudzujú skutočnú hodnotu skúsenosti z potešenia alebo záujmu uspokojenia ako takého, nie na bytosti ktoré majú skúsenosť. Podobne ako utilitarizmus, objekty v prírode ktoré nie sú schopné cítiť ako rastlinné druhy, rieky, pohoria a krajiny, sú tiež objektom záujmu environmentalistov. Singer hovorí, že nemajú vnútornú ale skôr inštrumentálnu hodnotu uspokojovať cítiace bytosti. Navyše, pretože správne činy podľa utilitaristov sú tie, ktoré maximalizujú celkovú rovnováhu záujmov spokojnosti a frustrácie, praktiky ako lov veľrýb a zabíjanie slonov kvôli slonovine, ktoré spôsobujú utrpenie neľudským zvieratám, sa môžu nakoniec ukázať ako správne. Takéto praktiky môžu produkovať značné množstvo záujmov spokojnosti pre ľudské bytosti, ktoré podľa utilitárnej kalkulácie prevažujú nad neľudskými záujmami frustrácie dotknutých. V Dôsledku uvedených skutočností nie je jasné, do akej miery môže byť utilitaristická etika tiež environmentálnou. Tento bod nie je tak ľahko aplikovateľný na širší konzekvencionalistický prístup, ktorého atribúty vnútornej hodnoty nie sú iba na potešenie alebo uspokojenie, ale tiež na rôzne objekty alebo procesy životného prostredia (Environmental Ethics 2008).

Naproti tomu, deontologické etické teórie tvrdia, že či je čin správny alebo nesprávny, z väčšej časti nezávisí od toho či sú jeho dôsledky dobré alebo zlé. Z pohľadu deontologistov existuje niekoľko odlišných morálnych pravidiel alebo povinností, ktorých je dodržiavanie resp. porušovanie vnútorne dobré resp. zlé. To znamená, dobré alebo zlé samo o sebe bez ohľadu na následky. Napríklad nezabíjať alebo inak poškodzovať nevinných, neklamať, dodržiavať sľuby a rešpektovať práva ostatných. Pri otázke zdôvodnenia nejakého údajného morálneho pravidla, povinnosti alebo zodpovedajúceho práva, sa môžu deontológisti odvolať na vnútornú hodnotu bytostí ktorých sa to týka. Obhajca práv zvierat Tom Regan napríklad tvrdí, že tieto zvieratá s vnútornou hodnotou (alebo ako to on volá „prirodzenou hodnotou“) majú právo na dôstojné zaobchádzanie, ktoré z našej strany potom vytvorí všeobecnú morálnu povinnosť, aby sme s nimi zaobchádzali ako jednoduchými prostriedkami k ďalším záverom. Máme predovšetkým evidentnú morálnu povinnosť, aby sme im neublížovali. Regan tvrdí, že určité praktiky (športové alebo komerčné lovenie a experimentovanie na zvieratách) porušujú morálne právo vnútornej hodnoty zvierat, na slušné zaobchádzanie. Tvrdí, že takéto praktiky sú

vnútorne zlé, nezávisle od toho, či z nich vôbec niekedy vyplývajú lepšie následky. Na otázku, presne ktoré zvieratá majú vnútornú hodnotu a teda morálne právo slušného zaobchádzania? Regan odpovedá: tie ktoré splňajú kritérium bytia predmetom života. Byť takýmto predmetom je dostatočnou podmienkou na vlastnenie vnútornej hodnoty. Byť predmetom života zahŕňa okrem iného mať zmyslové vnímanie, vieru, túžbu, motívy, pamäť, zmysel pre budúcnosť a psychologickú identitu v priebehu času (Environmental Ethics 2008).

Niektorí autori ďalej rozšírili záujem o individuálne blaho, zastavaním vnútornej hodnoty organizmov dosahovať ich vlastné dobro, a to či už sú tieto organizmy schopné vedomia alebo nie. Taylorová verzia tohto pohľadu, ktorú by sme mohli nazvať biocentrizmom, je deontologickým príkladom. Tvrdí, že každá individuálna žijúca vec v prírode, či už je to zviera, rastlina, alebo mikroorganizmus, je teleologickým centrom života, majúca svoje vlastné dobro alebo blaho. To môže byť rozšírené alebo poškodené, a všetci jedinci, ktorí sú teleologickým centrom života, majú rovnakú vnútornú hodnotu, ktorá ich oprávňuje k morálnemu rešpektu. Nazýva to „vlastným imaním“. Okrem toho tvrdí, že vnútorná hodnota divo žijúcich vecí vytvára z našej strany evidentnú morálnu povinnosť udržiavať alebo zvyšovať jej dobro samo o sebe. Skutočne zle sú praktiky, ktoré zaobchádzajú s týmito bytosťami ako obyčajnými prostriedkami a tým zobrazujú nedostatok rešpektu pre ne. Na rozdiel od Taylorovho egalitárstva a deontologického biocentrizmu, Robin Attfield zastáva hierarchický názor, že zatiaľ čo všetky bytosti majúce vlastné dobro majú vnútornú hodnotu, niektoré z nich (napr. osoby) majú vnútornú hodnotu vo väčšej miere. Attfield tiež schvaľuje formu konzekvencializmu. Avšak, niektorí kritici poukazujú na to, že pojem biologické dobro alebo blaho je len popisné nie prikazujúce. Napríklad skutočnosť, že vírus HIV má vlastné dobro neznamena, že by sme mali prideliť nejakú pozitívne morálnu hodnotu realizácii takého dobra (Environmental Ethics 2008).

J. Baird Callicott, kritizujúci individualistický prístup vo všeobecnosti, obhajoval verziu etického priestorového holizmu, ktorý deklaroval Leopold. „Záležitosť je správna, keď inklinuje k zachovávaní integrity, stability, a krásy biotického spoločenstva. Nesprávna je vtedy, keď má inú tendenciu, byť najvyšším deontologickým princípom.“ Podľa tejto teórie, zemská biotická komunita sama o sebe, je jediným miestom vnútornej hodnoty, zatiaľ čo hodnota jednotlivých členov je len inštrumentálna a závisí od ich prínosu integrity, stability a krásy väčšej komunite. Priamy dôsledok tejto verzie krajinej etiky je, že jednotliví členovia biotickej komunity by sa mali obetovať, kedykoľvek to je

potrebné na ochranu celkového dobra komunity. Callicot napríklad tvrdí, že ak je utratenie jeleňa bieločvostého nevyhnutné na ochranu celkového biotického dobra, požiadavkou etiky životného prostredia je tak urobiť. Ale aby sme boli v súlade, rovnaký bod sa vzťahuje aj na ľudí, pretože sme tiež členmi biotickej kultúry. Nie je prekvapením, že mizantropia vyplývajúca z Callicottového krajinného etického holizmu bola široko kritizovaná a považovaná za zníženie pozície. Napríklad, Tom Regan hovorí, že holistická krajinná etika je porušovanie práv jednotlivca. Nazval to environmentálnym fašizmom. Pod tlakom obvinenia z „ekofašizmu a mizantropie“, Callicott neskôr upravil svoj postoj. Teraz tvrdí, že vnútornú hodnotu majú ako aj biotické komunity, tak aj ich jednotliví členovia. Avšak kontroverznosť Callicottového pôvodného postoja, inšpirovala snahu v environmentálnej etike preskúmať možnosti prisudzovania vnútornej hodnoty ekologickým celkom, nie len ich jednotlivým súčastiam. Následne, v Callicottových šľapajach a inšpirovaním sa Naessovým relačným kontom hodnoty, Warwick Fox vo svojej najnovšej práci presadzoval teóriu „responzívnej súdržnosti“. Tá pravdepodobne dáva najvyššiu morálnu prioritu zachovávaní ekosystémov a biofyzického sveta. Ešte sa uvidí, či tento postoj unikne obvineniam z mizantropie a totalizmu (Environmental Ethics 2008).

2 GLOBÁLNA ENVIRONMENTÁLNA KRÍZA

„Výrazom kríza je obvykle označovaná situácia, v ktorej je v stávke veľa alebo všetko. Je to situácia ktorá znamená životné ohrozenie a niekedy taktiež životnú príležitosť. Je to situácia, v ktorej sa nedostáva čas a kedy je nutné s obmedzenými znalosťami konať rozhodnutia, ktoré sú nezvratné a často môžu mať ďalekosiahle a nepredvídateľné následky. Zatiaľ čo problém môže mať riešenie, v kríze je možné zotrvať a tak ju prekonať“ (Kolářský 1998, s.15).

Ekologická kríza spolu s polarizáciou sveta na bohatý Sever a chudobný Juh sa stane v nasledujúcich desaťročiach jedným z najväznejších problémov ľudstva. Vyhrcoje sa vo všetkých oblastiach sveta. Niektoré krajiny možno majú možnosť riešiť ekologické problémy vyspelými technológiami . Je však otázkou koľko máme času, kým dosiahneme hraničné hodnoty, za ktorými bude nasledovať zrútenie veľkých systémov biosféry. Väčšina krajín nemá prostriedky, znalosti ani čas k tomu aby začala nasledovať cestu technicky najvyspelejších krajín sveta (Nováček, Huba 1994, s.60).

S podobnými pohľadmi na tento problém sme sa stretávali v minulosti pomerne často, a nielen v minulosti ale aj teraz. V našej práci si tento problém priblížime a podrobnejšie rozoberieme. Ako prvé prihliadneme na jeho aspekty, a neskôr na problémy s ním súvisiace. Samotná kríza má štyri hlavné aspekty a to ekologický ekonomický, filozoficko-etický a sociálny. Tieto aspekty sú navzájom poprepájané a vytvárajú sekundárne aspekty.

2.1 Ekologický aspekt

Súdobé ľudstvo trápí veľmi páľčivý problém ktorým je neustále sa zhoršujúce životné prostredie. Príznaky ekologickej krízy sa neustále prehlbujú, nepomáhajú ani medzinárodné konvencie, ktoré museli byť prijaté a naďalej sa budú musieť rozširovať. Sú zmiernením, no chýba im systematický rozmer. Ochránári, ekológovia, ako aj verejnosť žijú konzumným štýlom, a to aj vtedy, keď sa proti tomu búria a odmietajú ho (sú plne zapojení do procesov prebiehajúcich v spoločnosti a bytostne prepojení na jej vnútornú štruktúru). Aj keď sú ľudia, ktorí odmietajú autá prepychové vily, nijak to nezmiernuje dopad na životné prostredie. Energiu ktorá je potrebná na chod civilizácie využívajú rovnako ako ostatní. Využívajú dopravu ako aj média. Ak nie priamo, tak sa určite

nevyhnú službám, ktoré už dnes bez nich nefungujú (zdravotníctvo, bankovníctvo, pošta atď.), kupujú si výrobky, ktorých výroba bola ekologicky alebo eticky nečistá, a tak by sme mohli pokračovať do nekonečna. To už je fakt techniky, ktorá sama určuje spotrebu. Táto technika však slúži človeku, a to najmä k tomu aby uspokojovala jeho potrebu produkovať nadprodukcii. Bezprostrednú existenciu by si človek zaobstaral aj s technikou pravekých lovcov. Pre tento štýl života sa trefne zaužíval pojem „konzumizmus“. Výroba nadprodukcie je práve tá „potreba“, ktorá má za následok znečisťovanie životného prostredia, čo môžeme nazvať ekologickou krízou (Dubnička 2007, s. 69-70).

Dubnička (2007) hovorí o týchto ekologických aspektoch environmentálnej krízy veľmi výstižne, hlavne čo sa týka technológií. Spomína sem tofflerovskú víziu „tretej vlny“ (podľa nej vystrieda onedlho priemyselnú revolúciu informačná revolúcia). Síce pripúšťa, že hlavne vo vyspelých krajinách sa to deje, no je to len bezuzdné drancovanie prírodných zdrojov pod rúškom ekologickejších a ekonomickejších technológií.

„Linky na výrobu áut sú plne automatické, ovládané počítačmi, pri ktorých stoja ľudia oblečení v bielych plášťoch, no železnú rudu treba vyťažiť rovnako ako pred niekoľkými desiatkami rokov, rovnako ju treba v oceliarniach pretaviť a vyrobiť z nej plechy. Nato treba energiu, ktorú tiež treba vyrobiť. Biely plášť je len efektom, ktorý má zakryť zadymenú cestu k pochrómovanej panelovej doske automatickej linky“ (Dubnička 2007, s.71).

Vznik kultúry, respektíve civilizácie, narušil harmonický priemer výmenných radiačných prúdov a dochádza k zmenám, ktoré najviac pocíti ich pôvodca, teda človek. Existuje dostatok ekologickej literatúry, ktorá podrobne mapuje príčiny a prognózy problémov, ktoré sme zaradili medzi ekologické aspekty globálnej environmentálnej krízy. Aby mohol človek realizovať svoju potrebu produkovať nadprodukcii, ničí životný priestor nie len sebe, ale aj ostatným (takto ich môže strhnúť do svojej apokalyptickej priepasti). Človeka pokladáme za jediný druh, ktorý je schopný vlastnej reflexie. Je teda paradoxom, že sa vedome vystavuje traume z možného konca tohto sveta. Tej nie je, okrem človeka, vystavené žiadne iné zvieratá (Dubnička 2007, s. 73).

2.2 Ekonomický a sociálny aspekt krízy

Svet plný rozporov, rozdelený na chudobný Juh a bohatý Sever, na vyspelý Západ a zaostávajúce krajiny tretieho sveta, balansuje na okraji medzinárodného konfliktu. Ohrozené je nielen životné prostredie, ale aj kultúra. Potreba produkovať nadprodukciu vytvára aspekt ekonomický a túžby konzumácie vytvára aspekt sociálny. Preto tieto dva aspekty, ktorých výsledkom je aspekt ekologický nemožno analyzovať oddelene. Obe tieto stránky globálnej environmentálnej krízy sú prepojené, a preto ak má byť riešenie ekologických problémov pragmatické, tak musí byť zároveň aj riešením ekonomickým a sociálnym. Ekonomika, ako rozhodujúci faktor sociálnej reality, je dnes viac ako v minulosti pod silným ekologickým tlakom. Jablkom tohto sváru sú surovinové zdroje, o ktoré bojujú ekonómovia aj ekológovia. Jedni sľubujú spoločnosti život v komfortnom štýle, druhí varujú, že ak sa tento sľub bude plniť, dôjde ku katastrofálnej devastácii životného prostredia. Verejná mienka je zväčša na tej strane ktorá argumentuje kultivovaným, aj keď nie pravdivým spôsobom. Preto niektoré akcie aktivistov ochranárskych organizácii pôsobia skôr negatívne, zatiaľ čo ekonomická mašinéria postupuje vo svojom ťažení vpred (Dubnička 2007, s.73-75).

Vyššie spomínaný autor argumentuje, že práve poľnohospodárstvo umožnilo človeku produkovať nadprodukciu. S poľnohospodárstvom sa rozvinul aj obchod, a to spôsobilo kumulovanie materiálneho bohatstva. Taktiež umožnilo aj dovtedy nevídaní rozvoj techniky. Dokonca hovorí, že aj priemyselná revolúcia bola len sprievodným alebo prirodzeným pokračovaním tohto moderného spôsobu života. Tak isto hovorí aj o informačnej revolúcii. Z toho vyplýva, žeby sme nemali hovoriť o troch Tofflerovských revolúciách, ale iba o jednej a to poľnohospodárskej, respektíve agrárnej revolúcii. Tým, že poľnohospodárstvo dokáže uživiť oveľa väčší počet ľudí ako je v ňom zainteresovaných (jeho pracovníkov), vytvára sa ilúzia, že nie sme závislý na poľnohospodárskom spôsobe života. Pritom táto skutočnosť bola hlavným faktorom, prečo sme mohli rozvrstviť svoj tvorivý potenciál do rôznych sfér (technika sa môže rozvíjať vďaka tomu, že nie všetci sa musíme zúčastňovať primárneho získavania potravy).

Sociálna nerovnosť, ktorá vo svete existuje, predstavuje permanentný zdroj latentných i markantných konfliktov. Rozpor, medzi vyššie spomínaným bohatým Severom a chudobným Juhom, má ekonomické pozadie a často spôsobuje devastáciu životného prostredia. Ekonomicky vyspelé krajiny reprezentujúce 25 percent svetovej populácie, konzumujú až ¾ svetovej produkcie potravín. V praxi táto nadmerná spotreba

na jednej strane vyúsťuje do nedostatku na strane druhej (Dubnička 2007, s.77-78). Týmto nerovnostiam a zlému hospodáreniu sa však budeme bližšie venovať v nasledujúcej kapitole. Na záver však považujeme za nutné spomenúť Dubničkové obavy z konfliktov vyúsťujúcich z práve týchto nerovností. Obáva sa nie len z konfliktov od diktátorských režimov, ale aj od vyspelých krajín. Ako príklad uvádza vojnu na Balkáne.

2.3 Filozoficko-etické aspekty ekologickej krízy

Podľa Kusina a Polákovej (1998) je najvýraznejším prejavom ekologickej krízy nesúlads medzi racionalitou a etikou. Hrozba nezničiteľného dualizmu človeka a prírody je produktom dualizmu racionality a etiky (najmä antropocentricky orientovanej). V súlade s viacerými autormi, konštatujú, že ekologickej kríza je produktom uvoľnenej expanzivity racionality a jednostranne antropocentrickej etiky. Táto etika uprednostňuje záujmy, potreby a ciele iba jedného druhu, a to druhu ľudského. Hovoria, že človek je schopný produkovať, nové predmety a štruktúry umelého sveta, takzvanej umelej prírody a on je jeho subjektom aj objektom.

Paradox ľudského snaženia sa, tvorby ľudského domova v prírode spočíva „Predovšetkým v tom, že táto tvorba (umelé životné prostredie s celým systémom technicko-inštrumentálnych, technologických, ale aj vedecko-reflexívnych prostriedkov) ľudského domova bola čo raz väčšia proti prírodnej a v istom zmysle aj neprirodzená. Je v čoraz väčšom rozpore s prírodným poriadkom, aj keď zdanlivo, ale aj v skutočnosti – z toho poriadku sama vychádzala a na ňom budovala“ (Kusin, Poláková 1998, s. 67).

Etická súvislosť medzi ľudským rozumom a produkciou nového je súvislosťou medzi pozitívnym a deštruktívnym charakterom tvorivej ľudskej aktivity. Pod pojmom „nový“ rozumieme nové skutočnosti, nové technológie, nové idey, nové vedecké aj technické poznatky a podobne. Rozum, poháňaný poznávacím a tvorivým záujmom, ovplyvňuje tvorivú ľudskú činnosť, a tým aj produkciu nového nejednoznačne a protirečivo. Rozum, ktorý vyúsťuje do etického problému „dobrého“ a „zlého“, teda nevyjadruje jednoznačne iba racionalitu ľudských síl, vystupujúcich „za človeka“ a v „mene človeka“, je aj iracionalitou vystupujúcou proti človeku. Nahromadené ekologické problémy túto protirečivosť vyúsťujúcu do iracionality potvrdzujú (Kusin, Poláková 1998, s. 69).

Etický aspekt pri posudzovaní, regulovaní a kontrole produktov racionality, v podobe techniky, je potrebné zvýrazniť vzhľadom na všeobecne sa presadzujúcu

tendenciu technizácie života v spoločnosti. Dotýka sa totiž nie len životného prostredia a zdravia človeka, ale aj prírody, ktorá kladie technike odpor a určuje jej hranice. Nemôže nám byť ľahostajné akým spôsobom sa príroda technizuje. Taktiež nám nesmie byť ľahostajné, čo sa v rámci tejto technizácie prírody produkuje, obrazne povedané, čo z jej tela človek tvorí. Popri technickej optimalizácii musí byť splnená požiadavka aj etickej optimalizácie účinnosti výtvarných vedy a racionality. Ich jednota, okrem iného, znamená aj fakt, že človek s eticky kvalifikovanou vôľou a plnou odbornosťou môže v predstihu predísť možným krízovým situáciám. Toto je reálne napríklad pri uplatňovaní princípu spätnej väzby v technike. Je to úsilie zaujímať voči racionalite preventívne pozície (Kusin, Poláková 1998, s. 69-73).

3 ENVIRONMENTÁLNE PROBLÉMY ĽUDSTVA

Rovnako ako väčšina organizmov na našej planéte aj človek ovplyvňuje svoje prostredie. Nebolo tomu tak stále. V praveku mal človek menej možností ovplyvňovať svoje prostredie. Najväčším zásahom do životného prostredia bol lov niektorých veľkých cicavcov ako napríklad mamut. Zásadný zlom nastal až po skončení poslednej doby ľadovej, kedy mu klimatické podmienky umožnili rozšíriť sa do dovtedy neosídlených oblastí severnej Európy, Amerika a Ázie. Tam sa mohol trvale usadiť stavať obydlia, domestikovať zvieratá a rastliny. V tejto etape už mal väčšiu silu a tendenciu pretvárať okolitú prírodu. V globálnej miere ju však nadobudol až s príchodom priemyslu. Teda časom sa táto schopnosť meniť, pretvárať a podmaňovať okolité prostredie stupňovala. V minulosti sme si následky neuvedomovali, alebo ak hej tak v neporovnateľne menšej miere ako dnes. Výrok zo známeho nemenovaného filmu, „s veľkou silou prichádza veľká zodpovednosť“ nadobúda zo dňa na deň väčší zmysel.

3.1 Prírodné zdroje a ich vyčerpatel'nosť

Základným rysom správania ľudskej spoločnosti je využívanie stále väčšieho množstva látok a surovín, teda vývoj človeka je charakterizovaný, okrem iného, aj využívaním nástrojov a strojov. Väčšina predhistorickej ale aj recentnej „industrie“ bolo vytvorené za účelom efektívnejšieho využívania prírodných zdrojov k uspokojovaniu životných potrieb. S rastúcou účinnosťou týchto artefaktov rastie aj schopnosť človeka čerpať zdroje prírody a vyrábať z nich veci pre osobnú spotrebu a obchod. Zlepšovanie schopnosti človeka osvojovať si zdroje je ale podmienená možnosťami využívať rôzne druhy energie, ktoré umožňujú prácu strojov (Mezřický 2005, s.36).

Ak sa chceme uvažovať o vyčerpatel'nosti a nevyčerpatel'nosti prírodných zdrojov tak v prvom rade si ich musíme rozdeliť na obnovitel'ne a neobnovitel'né. Medzi obnovitel'né pochopitel'ne patria slnko, vietor a podobne. Vďaka technológiám ich vieme premeniť na energiu.

V uplynulom storočí suroviny z neobnovitel'ných surovín tvorili základ pre nástup priemyselnej revolúcie. Vychádzalo sa z predpokladu, že neobnovitel'né zdroje sú prakticky nevyčerpatel'né. Tempo rastu využívania týchto zdrojov však radikálne zmenilo postoj ľudí k využívaniu týchto zdrojov. V roku 1950 vyrábal svet len jednu sedminu

z tovaru vyrábaného dnes a ťažil len jednu tretinu z toho čo ťaží dnes. Dnes spotrebúva okolo 30 % obyvateľov planéty až 85-90 % energie. Ak by mali byť na tejto úrovni zásobení všetci ľudia, musela by sa výroba strojnásobiť (Demo, Hronec, Tóthová a kol. 2007, s.42-44).

V poslednej dobe, sa čo raz častejšie stretávame s alarmujúcimi odhadmi a hypotézami, že prírodné zdroje sú len obmedzené a ľudskou činnosťou sa ich množstvo z roka na rok znižuje. Vyššie uvedené fakty a príklady to len potvrdzujú. Zoberme si napríklad ropu. Nepochybne jej je na svete stále menej a menej, na tom sa zhodneme všetci. Niektorí vedci predpokladajú jej úplné vyčerpanie do konca storočia a považujú to za zásadný problém. Keď sa nad tým však zamyslíme, nestojí ropa v ceste k využívaniu iných dostupných prírodných a hlavne obnoviteľných zdrojov? Ropa je hlavným artiklom v doprave, o tom niet pochyb. Avšak stále počúvame o nových prostriedkoch, ktoré nahrádzajú toto takzvané „čierne zlato“ (bioplyn, solárne motory a mnoho ďalších). Pri tomto pohľade je najvyšší čas položiť si otázku: Nebráni týmto novým a hlavne ekologickým technológiám práve ropa? Nebol by svet čistejší a kvalitnejšie miesto pre život bez tejto suroviny? Podobne môžeme uvažovať aj o ostatných zdrojoch. Pokúsime si tento ale aj iné problémy s prírodnými zdrojmi rozanalyzovať a snažiť sa prísť k rozumnému záveru.

Václav Klaus, ako jeden z mála politikov, zaoberajúci sa životným prostredím, hovorí vo svojej knihe, že v poslednej dobe sa stretávame s módnym trendom zavádzania dodatočných ekologických daní, aby sa zvýšila ich cena, a tým znížila ich spotreba. Tento trend sa zakladá na hypotéze, že civilizačný pokrok bol dosiahnutý za cenu vyčerpania neobnoviteľných zdrojov a taktiež za cenu degradácie a devastácie životného prostredia. On s tým celkom nesúhlasí, začo bol kritizovaný, keďže nie je odborníkom environmentalistiky. Jeho postrehy sa však vo väčšej miere zhodujú s poprednými svetovo uznávanými ekológmi.

Aj dnes významný autor desiatok kníh Paul Ehrlich v roku 1970 napísal, že keby bol hazardným hráčom tak by sa staval aj o to, že Anglicko nebude v roku 2000 existovať. Za slovo ho zobral profesor Simon a staval sa sním, nie o pôvodnú stávkou, ale o to, či budú alebo nebudú prírodné zdroje o desať rokov vzácnejšie. Vybrali si päť kovov: meď, chróm, nikel, cín a wolfram. Ehrlich predpovedal rast cien a Simon ich pokles. Nie len že klesol ich vážený súčet ale aj cena každého z nich, čiže jasne vyhral profesor Simon. Klaus ako ekonóm hovorí, že Simon vyhral dokonca bez toho aby cenu očistil od inflácie (Klaus 2009, s.50).

Bez určitých zásahov do prírodného prostredia sa proste nezaobídeme. Ide pritom však nie len o mieru nevyhnutnosti týchto zásahov, ale hlavne vnímavosti a citlivosti. Záleží totiž hlavne na tom, aby človek svoju prírodu maximálne kultivoval a tým zároveň aj sám seba a o toto tu vlastne ide. Kruh sa teda uzatvára a cyklus naplňuje (Černocho in Dubnička 2011, s.38).

3.1.1 Ropa

Ropa je jeden z neobnoviteľných zdrojov našej Zeme, a ako vyššie uvádzame je podstatne dôležitým prírodným zdrojom. Stretávame sa s ňou takmer v každej oblasti nášho života: oblečenie, pesticídy, zariadenia našej domácnosti a nehovoriac o doprave a priemysle. Keď však chceme skúmať, či je jej vyčerpanie (ktoré skôr alebo neskôr nastane) z etického, ale aj environmentálneho hľadiska zlé alebo dobré, musíme o tomto probléme uvažovať v troch rovinách. Ako prvé sa pozrime do minulosti a priblížme si ropné krízy. Za druhé, pokúsme sa rozanalyzovať súčasný stav, koľko zásob tejto suroviny nám ešte ostalo. A nakoniec, čo by sa nastane pri jej úplnom vyčerpaní.

Ropná kríza nastala na základe tvrdení, že ropy je stále menej a že práve teraz začína dochádzať. Nebola to však pravda. Došlo k nej preto, lebo krajiny ropného kartelu OPEC v sedemdesiatych a začiatkom osemdesiatych rokov zrazili jej produkciu a tým vytlačili ceny smerom nahor. Teda nebolo to zapríčinené jej nedostatkom, bolo jej v tom čase dostatok a tak je tomu aj teraz. Strašením jej vyčerpania sme od chvíle, keď sme začali byť závislí na pohonných hmotách. Pre mnoho ľudí bola prvá ropná kríza v roku 1973 dôkazom toho, že jej je nedostatok. Rok pred ropnou krízou vyšla kniha *Limits to Growth* (získala ohromnú popularitu), ktorá opisovala celú škálu scenárov, vedúcich ku katastrofe a úpadku. Uvádzalo sa v nej, že ropa dôjde pred rokom 1992. Taktiež Paul Ehrlich tvrdil, že ropná kríza sa vráti v deväťdesiatych rokoch. Ako je známe ani k tomu nedošlo. (Lomborg 2006, s.150-151).

Indikátorom ropných zásob je jej cena, avšak je potrebné podotknúť, že nemôžeme brať do úvahy cenu za posledné roky. Samozrejme je omnoho vyššia ako v posledných desaťročiach, ale to je zapríčinené hlavne nepokojmi na blízkom východe, kde sú jej najväčšie zásoby.

Keby nám dochádzala, neznamenalo by že jej je nedostatok, ale to že bude veľmi drahá. Ak chceme teda zisťovať či je vzácnejšia, musíme zisťovať či sa stáva drahšou, a to už od počiatku jej využívania. Cenový skok od roku 1973 do polovice rokov 80. bol

zapríčinený zníženou vyššie uvedenou produkciou OPECu. Tak je tomu aj teraz, pretože OPEC dodržiava ťažobné limity z konca 90 rokov. Predpokladá sa, že cena výrazne klesne do roku 2020. Vysoké ceny totiž podnecujú rozvoj iných dodávok energii. Keď sa reálne pozrieme na spotrebiteľské ceny benzínu v USA, sú približne rovnaké ako pred ropnou krízou. Dokonca ani keď sa pozrieme do dávnejšej minulosti, tak sa nezdá byť ropa cennejšia (Lomborg 2006, s. 151-153).

Venujme sa teraz jej ťažbe. Pri porovnaní rastu ťažby s rastom preukázaných ropných zásob je na prvý pohľad jasné, že rast rezerv zďaleka prekračuje tempo rastu dopytu. Sme schopnejší stále lepšie využívať zdroje a nachádzať ich stále viac. Samozrejme Zem je guľatá a obmedzená, problém je však skôr v tom aké veľké sú ložiská ktoré máme k dispozícii práve teraz.. Zdajú sa byť obmedzené, avšak ak stúpne cena, zvýši to motiváciu nachádzať a rozvíjať ďalšie a lepšie technológie jej ťažby. Môžeme teda povedať, že ropy máme v konečnom dôsledku stále viac. Ako však môžeme spotrebovať stále viac a napriek tomu máme stále väčšie množstvo zásob? Odpoveď na túto otázku spočíva v týchto troch argumentoch. Za prvé, pojem preukázané rezervy nedefinuje žiadny konečný celok. Nepoznáme všetky ložiská, práve naopak skúmame stále nové oblasti a hľadáme nové ložiská. Tento prieskum však stojí peniaze a teda nebude veľmi prebežovať ťažbu. Môžeme to prirovnať tomu keď sa niekto pozrie do chladničky a povie: „Aha, má jedlo len na tri dni. O štyri dni zomrie hladom.“ To samozrejme vôbec nie je pravda, na štvrtý deň zájde do supermarketu a doplní zásoby. Za druhé, vedíme si lepšie pri využívaní zdrojov. Používame nové technológie, vďaka ktorým dokážeme získavať z doposiaľ známych polí viac suroviny, taktiež sa zdokonaľujeme pri hľadaní nových. Tam kde bolo prednedávnom hľadanie náročné, alebo to bolo príliš drahé, tam je to teraz možné. Prvotné ťažby využívali len dvadsať percent, dokonca aj teraz je to len približne šesťdesiat. Zároveň sa zlepšilo využitie každého litra tejto suroviny (napr. v doprave klesla spotreba). A za tretie, naučili sme sa nahrádzať. Ľudstvo nepotrebuje ropu samu o sebe, ale skôr služby ktoré poskytuje (kúrenie, pohonné hmoty, elektrickú energiu atď.). Môžeme teda prechádzať k iným zdrojom ako sú solárna a veterná energia, biomasa atď. Ako príklad môžeme uviesť Anglicko. Okolo roku 1600 pociťovalo stále väčšie zdražovanie dreva, čo viedlo k výmene tejto suroviny za uhlie a neskôr za ropu (Lomborg 2006, s.153-157).

Máme za to, že ropy máme dostatok, treba s ňou však šetrne zaobchádzať, neplytvat' s ňou. Veľké ropné spoločnosti musia umožniť a podporovať vývoj iných a hlavne ekologických zdrojov. Veľké firmy, ale aj ľudia samotný musia voliť alternatívne

zdroje energie alebo prinajmenšom úspornejšie. Na ukončenie tejto problematiky je vhodný citát amerického klimatológa I. M. Goklanyho „Možno že niekedy v budúcnosti bude ropa vyčerpaná, ale ak sa to stane, bude to nevýznamný okamih histórie, rovnako ako tomu bolo v prípade, keď došlo k vyčerpaniu rybieho tuku“.

3.1.2 Voda

Voda je najrozšírenejšia látka na Zemi. Je nevyhnutnou podmienkou života a hospodárskeho a civilizačného vývoja. Vážne rozpory vo vzťahu voda - spoločnosť vyvolali rôzne faktory, ako napríklad zvyšovanie počtu obyvateľstva a zvyšovanie životnej úrovne podmienené rastom výroby. V niektorých oblastiach na Zemi sú rozpory také veľké, že voda sa stala limitujúcim faktorom ďalšieho rozvoja spoločnosti (Prousek 2008, s.106).

Alarmisti, ale aj rôzne organizácie a vedci bijú na poplach, že vody rapídne ubúda. Samozrejme pitnej, keďže celkové množstvo tejto suroviny je na Zemi stále. Mení sa len jej kvalita, skupenstvo a miesto. Ako príklad môžeme uviesť výhľad OECD do budúcnosti v oblasti životného prostredia. V nej sa uvádza, že ak neprijmeme patričné opatrenia, tak nedostatok vody sa do roku 2030 prehĺbi, a to v dôsledku trvalo neudržateľného používania a riadenia zdrojov ako aj v dôsledku zmeny klímy. Očakáva sa, že počet ľudí žijúcich v oblastiach postihnutých kritickým nedostatkom vody narastie o ďalšiu miliardu na 3,9 miliardy. Podľa Svetového fondu na ochranu prírody (WWF) sa spotreba vody od roku 1940 zvýšila takmer štyridsaťkrát, pri zamyslení nad touto správou znie argument „takto to nemôže naďalej pokračovať“ reálne. Roku 2010 vo Viedni WWF uvádza, že denne zomierajú tisíce ľudí (4000 detí) v dôsledku znečistenej vody a zlých hygienických podmienok. Podľa Mezřického z týchto dvoch dôvodov zomrie ročne 2-5 miliónov ľudí a do roku 2020 sa má toto číslo zvýšiť na 52-118 miliónov.

Často sa stretávame s tvrdeniami, že pramene vysychajú. Rôzne organizácie (napr. OSN, UNESCO atď.) charakterizujú tento problém jednoduchou vetou „na svete dochádza voda“. Je to však naozaj pravda? „*Tieto titulky sú však falošné. Samozrejme, môže dochádzať k regionálnym a logistickým problémom s vodou. Budeme musieť lepšie využívať zdroje. V podstate je však vody dostatok*“ (Lomborg 2006, s.180). Ako to v skutočnosti s vodou je, koľko jej na svete je a ako to bude vyzeráť v budúcnosti? Trpezvo sa na tento problém pozerá Lomborg. Výskumom a štatistikami prišiel nato, že vody je dostatok.

Naše pramene nevysychajú, naša budúcnosť nie je nezvládnuteľná núdza, problémy s vodou skôr upozorňujú nato, že s ňou musíme hospodáriť šetrnejšie, stanovovať jej realistické ceny a hlavne vzdať sa sebestačnosti v produkcii potravín v suchých oblastiach sveta. To je taktiež záver všetkých dôležitých správ o vode. Ako príklad môžeme uviesť správu z World Water Vision z dielne Švédskej rady pre vodu, ktorá toto predchádzajúce tvrdenie jasne potvrdzuje. Nepopiera, že máme krízu vody, ale táto kríza nenastala z dôvodu jej nedostatku. Nastala preto, lebo s ňou zle hospodárime, a to až v takej miere, že kvôli tomu ťažko trpia miliardy ľudí, ale aj životné prostredie. Aby sme s ňou lepšie hospodárili musíme urobiť zopár radikálnych krokov. Musíme prestať čerpať podzemnú vodu. Na poľnohospodárstvo a priemysel, musíme začať využívať iné zdroje, napríklad len samotné plánované priehrady vyprodukujú ďalších 1 200 kilometrov kubických tečúcej vody. Je teda neopodstatnené očakávať, že svetové pramene vyschnú. Výmenou za šetrné hospodárenie s vodou získame viac potravín, obmedzíme hladovanie, zlepšíme zdravotné a životné prostredie, teda zvýšime aj celkové bohatstvo (Lomborg 2006, s 181-190).

S myšlienkou, že máme dostatok vody sa stotožňujú aj autori knihy Environmentálni politika a udržateľný rozvoj Mezřický a kolektív. Ktorí hovoria o tom, koľko vody človek môže spotrebovať. Taktiež sa zhodujú s príčinou problému s nedostatkom vody (vody je dosť, len je nerovnomerne rozložená). Množstvo, ktoré dovoľuje kolobeh znovu a znovu použiť, je len tá časť, ktorá sa každoročne vracia z pevniny do oceánov (40 tisíc km³). Nie všetku túto vodu však môžeme my, rastliny, živočíchy použiť. Po odpočítaní vody, ktorá odtečie v privalových dažďoch a vody ktorá tečie neobývanými oblasťami, ostane človeku k dispozícii „len“ 9 tisíc km³. Keď uvážime, že ročná spotreba na osobu (v globále) je 7-8 tisíc m³, všetko obyvateľstvo teda spotrebuje 3-4 tisíc km³ vody ročne. To nie je ani polovica vody, ktorú môžeme odoberať, asi len desatina stabilného toku (Mezřický 2005, s.31-32).

Z vyššie uvedených tvrdení a faktov, je teda jasné, že musíme prehodnotiť náš prístup k tejto vzácnej surovine bez ktorej by neexistoval život. Vody je na svete dostatok, avšak musíme s ňou začať hospodáriť rozumne, ekologicky a hlavne šetrne. Zoberme si len také Slovensko. Žijeme v 21 storočí a ešte stále chýba na väčšine územia kanalizácia a čistička odpadových vôd. Poučme sa z chýb v minulosti. Azda najväčšou bolo vybudovanie zavlažovacích systémov pre poľnohospodárstvo z riek Amurdarja a Syrdarja. Sovietsky zväz tým zapríčinil vyschnutie Aralského jazera, ktoré bolo dovtedy štvrtým najväčším na svete.

3.1.3 Lesy

Lesy sú jednou z obnoviteľných foriem prírodných zdrojov. Takmer každý deň sa stretávame s produktmi, ktoré by bez tejto suroviny nemohli existovať. Len ťažko si vieme predstaviť zariadený byt bez kúska dreveného nábytku, podlahy a nehovoriac o tom, že do dnes má drevo veľký podiel v energetike. Dennodenne sme zaplavovaní správami o rapídnom ničení a výrube lesov. Stačí keď si zoberieme ako príklad vyjadrenia WWF: svetové lesy miznú alarmujúcim tempom; aby sme zachránili zostávajúce lesy, musím zakročiť práve teraz a mnoho ďalších. Všetci sme sa stretli s informáciou, že „na Zemi sa v priemere každú minútu vyrúbe zalesnená plocha o rozlohe tridsaťpäť futbalových ihrísk“. Je tomu však naozaj tak? Ubúdajú nám lesy naozaj, a ak áno tak skutočne v takom tempe ako počúvame?

Takmer polovica lesov, ktoré v minulosti pokrývali povrch Zeme už neexistuje. V priemysle rozvinutých štátov, kde sa vyrába väčšina produkcie dreva, je ťažba úžitkového dreva hlavnou príčinou degradácie lesov. Rastúci dopyt po výrobkoch z dreva je hnacím motorom ťažby. V posledných troch desaťročiach vzrástla spotreba surovínového dreva takmer o jednu tretinu, spotreba papiera sa strojnásobila a spotreba palivového dreva vzrástla takmer o dve tretiny. Lesné porasty čelia taktiež ďalším tlakom, ako sú invázia cudzích druhov, znečistené ovzdušie, lesné požiare a klimatické zmeny. Varovným príkladom dôsledkov neuváženej a nadmernej ťažby dreva sú Filipíny. V 60. a 70. rokoch sa stali jedným zo štyroch najväčších vývozcov dreva na svete a tak zlikvidovali 90 percent svojich lesných porastov, z vývozcu sa stali dovozcom tejto suroviny (Demo, Hronec, Tóthová a kol. 2007, s.208-209).

Podľa analytikov inštitútu svetových zdrojov nadmerné spásanie a nadmerný zber palivového dreva sú príčinou degradácie 14 percent ohrozených nedotknutých lesov vo svete. K odlesňovaniu viedol v posledných desaťročiach aj nárast spotreby produktov z dreva. Ak sa populácia a spotreba zahryznú do svetových lesov, výsledná strata služieb ktoré lesy poskytujú, zníži schopnosť krajín užiť svoje populácie. Odlesňovanie vedie taktiež k uvoľňovaniu veľkého množstva uhlíka (približne 1/4 globálnych emisií uhlíka). Strata týchto služieb v dôsledku odlesňovania môže narušiť miestnu ekonomiku a podrobiť miestne obyvateľstvo ekonomickej nestabilite (Demo, Hronec, Tóthová a kol. 2007, s.70-71).

Samozrejme niektoré vyťažené lesy ľudia začali znova obnovovať avšak, ako hovorí Leopold Aldo (1999, s.242) s niektorými druhmi stromov ekonomicky založení

lesníci proste prestali počítať, pretože rastú príliš pomaly, alebo majú príliš malú hodnotu nato, aby sa vyplatilo používať ich ako stavebný materiál. Príkladom sú cyprus, buk, tsuga a mnoho ďalších.

Skeptický ekológ Lomborg to vidí inak. Štúdiami a štatistikami došiel k záveru, že územia pokryté lesom sa od roku 1950 nijako výrazne nezmenili a väčšina scenárov predpokladá do roku 2100 stabilnú, alebo dokonca rastúcu rozlohu. Taktiež hovorí, že ak sa chceme pozrieť na túto problematiku objektívne, musím sa pozrieť na stav lesov v minulosti a porovnať ho z dneškom. Taktiež musíme zistiť rozsah odlesňovanie a hlavne musíme uvážiť koľko lesa chceme rešpektívne potrebuje.

Od začiatku poľnohospodárskej výroby človek vytínal lesy, aby získal viac pôdy. Európa prišla o 50-70 percent pôvodného lesa, väčšina padla na začiatku stredoveku. Spojené štáty prišli len o 30 percent pôvodného lesa (zväčša v 19. storočí). Strata oproti Európe bola menšia hlavne kvôli tomu, že tu nebol až taký veľký populačný rast a nové polia vznikali prevažne z lúk a pastvín. V 19. storočí sa pridali aj ďalšie krajiny. Latinská Amerika sa stala súčasťou svetovej ekonomiky a za posledných 300 rokov tu ubudlo približne 20 percent lesov. V Brazílii padlo z dôvodu zlatej horúčky približne 2 percentá lesov. Relatívne neskôr sa do ťažby pripojila Ázia, jej južná časť a Čína stratila od začiatku 18. Storočia okolo 50 percent. V Afrike a Rusku ubudlo asi 20 percent (Lomborg 2006, s.141).

Lesy v miernom pásme (Severná Amerika, Európa a Rusko) za posledných 40 rokov svoje plochy rozširovali, avšak na druhej strane miznú značné množstvá tropických lesov. Na konci 70. rokov boli obavy, že polovica alebo väčšina dažďových pralesov behom niekoľko desaťročí úplne vymizne. Medzi ekológmi boli odhady 1,5-2 percentné odhady bežné. Boli však prehnané, v súčasnosti podľa štúdie z roku 2001 je to 0,46 percentný úbytok ročne. Napriek tomu je to stále príliš vysoké číslo. Je to následok zlého hospodárenia štátov a slabej legislatívy. V súčasnosti sa odhaduje, že ešte 80 percent pôvodných tropických lesov stále existuje, teda rozvojové krajiny vyťažili za celú históriu len 20 percent, čo je v porovnaní so zvyškom sveta, ktorý vyrúbalo takmer polovicu, relatívne malé číslo (Lomborg 2006, s.142-144).

Strata dažďových lesov prispieva nielen k degradácii pôdy, ale aj k celkovému otepľovaniu. Na každom kilometri tropického lesa je asi 20 až 50 tisíc ton biomasy, ktorá obsahuje takmer polovicu tohto množstva uhlíka. Odhaduje sa, že spálením alebo iným zničením sa okolo dvoch tretín tohto uhlíka premení na oxid uhličitý. Lesy tento plyn taktiež a produkujú kyslík. Je teda evidentné, že nie klčovanie, ale vysádzanie lesov je

v záujme ľudstva. A napokon je tu ešte problém, aké stanovisko zaujať k pôvodným obyvateľom z týchto oblastí, ktorí lipnú na tradičnom spôsobe života viažuceho sa na fungujúci ekosystém dažďových lesov. Tento problém má teda environmentálny aj etický rozmer (Dubnička 2007, s.80-81).

Lomborg (2006) s týmto nesúhlasí hovorí, že celková rozloha lesov zostáva takmer bez zmeny. Samozrejme ubúda rozloha dažďových pralesov, avšak na otázku koľko ich potrebujeme odpovedá, že to je relatívne. Zachovanie ich si vyžaduje skôr etickú a morálnu zodpovednosť (v tomto sa zhoduje s Dubničkom) ako ekologickú. Napr. v minulosti sa argumentovalo, že pralesy sú pľúcami Zeme, podľa neho to však nie je pravda (v prales pri rozkladaní uhynutých rastlín spotrebuje približne toľko kyslíka koľko vyprodukuje). Taktiež sa argumentovalo, že prírodné lesy oplývajú väčšou druhovou rozmanitosťou. To je pravda, ale umelo vysadené lesy boli založené kvôli drevu a tým že budeme ťažiť hlavne z nich, znižujeme tlak na výrub dažďových. A nakoniec sa nám vynára otázka, aké morálne právo máme zakazovať rúbať tieto lesy rozvojovým krajinám keď my sami sme vyrúbali polovicu našich lesov a to nám v značnej miere pomohlo dostať sa tam kde sme teraz. Z vyššie uvedeného jasne vyplýva, že situácia lesov v rozvinutých krajinách je stabilizovaná. Ak chceme zachrániť tie dažďové, mali by sme finančne pomáhať tým rozvojovým. Napríklad výmenou štátnych dlhou za tieto lesy. Štát odpustí krajine dlh, a tá prestane klčovať tieto územia.

3.2 Globálne otepľovanie

Ako hovorí Lawson: Niektorí ľudia, hlavne tí ktorí by diskusiu o tejto problematike najradšej potlačili, tvrdia, že všetky prírodovedné aspekty globálneho otepľovania sú vyriešené a uzatvorené. Pripusťme, žeby tomu tak aj bolo. To by však neznamenal vyriešenie tohto závažného globálneho problému, navyše okrem prírodovedného aspektu sú tu aj iné aspekty ako ekonomické politické a etické. Skutočnosť je taká, že dokonca ani tie prírodovedné nie sú uzatvorené.

Globálne otepľovanie je označenie zložitého procesu, ktorého výsledkom je vzostup priemernej teploty oceánov a atmosféry. Podľa záverov IPCC (Medzinárodný panel pre klimatické zmeny) sa na tomto zvýšení výraznou mierou, najmä posledných 25-50 rokov podieľa činnosť človeka. Podľa iných teórií sú hlavnou príčinou prírodné cykly (napr. kolísanie slnečnej aktivity). Rôzne klimatické modely predpokladajú, že teploty na Zemi sa zvýši v rozmedzí 1,4 až 5,8 °C medzi rokmi 1890 až 2100 (Encyklopédia wikipedia 2010).

Činnosť človeka spôsobuje, že do atmosféry je vypúšťané čo raz väčšie množstvo plynov (hlavne CO₂). Tieto zdroje kumulujú každoročne viac než sedem miliárd ton uhlíka. Oxid uhličitý, ktorý je dobrým pohlcovačom tepla zo zemského povrchu, pôsobí ako teplá pokrývka a robí tak klímu teplejšou. So zvýšenou teplotou sa zvyšuje aj množstvo vodnej pary, čo tento efekt ešte umocňuje. Dochádza k takzvanému skleníkovému efektu. Energia slnečného žiarenia ohrieva zemský povrch a tepelné žiarenie Zeme a atmosféry je vyžarované späť do vesmíru. Oba radiačné prúdy by mali byť v priemere v rovnováhe. Ak je táto rovnováha narušená, napríklad rastom atmosférického oxidu uhličitého, ktorý bráni spätnému úniku tepla, dochádza k otepľovaniu (Dubnička 2007, s.72).

Média nás neustále krmia katastrofami, ktoré údajne súvisia so skleníkovým efektom. Takmer každú prírodnú katastrofu pripisujú klimatickým zmenám, ako napríklad záplavy, tornáda, topenie ľadovcov a podobne. Dokonca nie len média, ale aj niektorí poprední politici. Ako príklad môžeme uviesť rozhovor DiCapria s niekdajším prezidentom USA Clintonom, ktorí uvádza Lomborg (2006, s.297) vo svojej knihe. V tomto rozhovore sa stretávame s doslovne katastrofickými scenármi. „Rýchlejšie sa budú roztápať ľadovce, stúpnu hladiny morí, vznikne nebezpečenstvo záplav na miestach, ako sú ojedinelé floridské Everglades alebo pole cukrovej trstiny v Louisiane, ostrovné štáty budú doslova pochované“. V tejto kapitole sa pokúsime podrobiť tieto scenáre

vedeckým teóriám, hlavne dánskemu skeptickému ekológovi Lomborgovi. On uznáva, že globálne otepľovanie spôsobované ľuďmi je realitou, avšak spochybňuje scenáre do budúcnosti, hlavne tie, v ktorých sa hovorí že priemerná teplota do konca tohto storočia stúpne o šesť stupňov Celsia.

Teplota ani klíma na Zemi nikdy nebola stála. Podľa vrtoch do jadier antarktických a grónskych ľadovcov vieme, že behom posledných stotisíc rokov sa koncentrácia skleníkových plynov a teplota mnohokrát menili. Preto sa nedá s istotou povedať akú časť na globálnom otepľovaní nesieme my ľudia. Posledné matematické modely však ukazujú, že rast teploty je v súlade s rastom spaľovania fosílnych palív. Z toho dôvodu sa súčasná klimatológia pozerá na globálne otepľovanie ako na čiastočný dôsledok ľudských aktivít (Mezřický 2005, s.47).

3.2.1 Dlhodobý vývoj klímy

Nato aby sme pochopili, čo sa bude diať s globálnou teplotou, musíme sa pozrieť čo sa s ňou dialo do dnes. Ako to však urobiť, keď sme začali teplomery systematicky používať len v poslednom polstoročí? Na zisťovanie teplôt v minulosti nám slúžia takzvané zástupné indikátory, ako sú ľadovce, stromy (ich letokruhy), koralové útesy, sedimenty v moriach a jazerách atď. Ich skúmaním a pozorovaním môžeme určiť ako sa vyvíjala klíma už od dávnej minulosti.

Za posledných milión rokov prebehla séria ôsmich dôb ľadových a medziľadových. Posledná (holocén), tá v ktorej žijeme, začala zhruba pred 10 000 rokmi. Porovnávaním jej jednotlivých tisícročí, záznamy ukazujú veľké teplotné výkyvy, a to až o osem stupňov za 1500 rokov. Teda na základe vrtoch v ľadovcoch, sa javí holocén ako najdlhšie teplé a teplotne stabilné obdobie za posledných 400 000 rokov (Lomborg 2006, s.299).

Existuje niekoľko pokusov o zostavenie globálnych alebo hemisférických radov pre posledné tisícročie. Najznámejšia je práca Michaela Manna a jeho kolektívu, ktorá je prezentovaná v zhrnutí IPCC pre politikov a bežne sa predkladá ako vizuálny argument o existencii globálneho otepľovania. Údaje v jeho správe ukazujú trend klesajúcej teploty v rokoch 1000-1900, avšak v dvadsiatom storočí nastupuje rýchly teplotný vzostup.

Lomborg súhlasí, že pred rokom 1900 bolo chladnejšie, ale pripisuje to „malej dobe ľadovej“, avšak hovorí, že údaje nie sú objektívne, najmä pre obdobie 1000-1400. A to preto, lebo sú založené hlavne na letokruhoch stromov v Severnej Amerike. Hovorí,

že nie je možné brať tieto údaje v globále za celú severnú pologuľu, pretože na rast stromov taktiež vplyvajú aj iné faktory ako teplota. Navyše údaje z letokruhov sú viazané len na pevninu, a tie nepopisujú teploty oceánov, ktoré pokrývajú viac ako 70 percent planéty. Nie je pochyb o tom, že teplota na konci 20. Storočia je vyššia ako v minulých storočiach, avšak je to dôsledok toho, že opúšťame malú dobu ľadovú. Tvrdenia, že terajšie teploty sú vyššie ako kedykoľvek za posledných 1000 rokov, je taktiež zrejme nedostatočne podložené, pretože chýbajú teploty oceánov, nočné a zimné teploty a viažu sa takmer výlučne na údajoch zo Severnej Ameriky (Lomborg 2006, s.299-301).

Teplota v období 1850-2000 sa zvýšila o 0,4-0,8 C, pričom celý vzostup sa odohral v dvoch vlnách. Prvá vlna bola medzi rokmi 1910 a 1945, druhá 1975 až dodnes. Druhej vlne môžeme pripísať skleníkový efekt, no prvej ho už môžeme pripísať len veľmi ťažko, keďže koncentrácia a rast emisii v tomto období boli len mierne. Zostáva nám teda kardinálna otázka, ako sa budú vyvíjať teploty v budúcnosti (Lomborg 2006).

3.2.2 Príčiny globálneho otepľovania

Podľa Lomborga, sú rast teploty a zvyšovanie morskej hladiny dôležitými faktormi a môžu niesť závažné následky. Ak však máme brať globálneho otepľovania racionálne je potrebné si položiť minimálne šesť otázok: Aký veľký vplyv má CO₂ na teplotu? Mohlo by mať zvyšovanie teploty aj iné príčiny? Sú scenáre skleníkových plynov odôvodnené? Aké sú dôsledky možného vzostupu teploty? Aké sú náklady obmedzovania a proti tomu neobmedzovania emisii CO₂? A ako dôjdeme k rozhodnutiu čo budeme robiť? Jednotlivé otázky budeme riešiť teraz a taktiež v ďalších podkapitolách.

Revelle, ako prvý vedec začal merať hladinu oxidu uhličitého v atmosfére. V roku 1957 navrhol experiment, ktorý prevádzal merania niekoľko desaťročí. Každý deň vypúšťal meteorologické balóny vo veľmi odľahlom mieste uprostred tichého oceánu. Výsledky po iba niekoľkých rokoch boli podľa Goora šokujúce. Revelle našiel spojitosť medzi veľkými zmenami v našej civilizácii a schématom z výskumu atmosféry celej planéty. Potom vypracoval prognózu do budúcnosti, v ktorej pokiaľ nedôjde k zmenám, jeho hladina sa bude z roka na rok zvyšovať. A čím vyššie množstvo tohto plynu sa uvoľní do atmosféry, tým bude teplota na Zemi vyššia (Goore 2006).

Pri posudzovaní vplyvu rastu CO₂ na rast teploty, je potrebné zobrať do úvahy aj ďalšie činitele ako sú: aerosóly, spätné väzby vodnej pary a oblačnosti. Po ich započítaní vypadajú simulácie v minulosti, ale aj v budúcnosti oveľa realistickejšie. Prognózy

z minulosti predpovedali výraznejší rast teploty, avšak doposiaľ boli podstatne nižšie. V pôvodných simuláciách totiž nepredpokladali, že aerosóly majú aj ochladzujúce účinky (zabraňujú prenikaniu slnečného žiarenia na zemský povrch). Podobne je to so spätnou väzbou vodnej pary, ktorá mala viesť k silnému otepľovaniu v troposfére. Od začiatku satelitných meraní to však nebolo zistené, čo znova poukazuje na nižšiu citlivosť klímy. Súčasné modely sú síce komplikované, avšak ani zďaleka nie natoľko, aby zachytili všetky podstatné aspekty globálnej klímy. Väčšina tvorcov týchto modelov sa domnieva, že presné modely budú k dispozícii až za niekoľko desaťročí. Toto všetko poukazuje na nižšiu, avšak to rozhodne neznamená zanedbateľný vplyv CO₂ (Lomborg 2006, s.305-312).

V tomto sa Lomborg zhoduje s Goorom, avšak narozdiel od neho a rady ďalších klimatológov berie do úvahy aj ďalšie faktory globálneho otepľovania a to hlavne aktivitu slnka. Vôbec však nespochybňuje vplyv skleníkových plynov. V prognózach o dlhodobom vývoji klímy taktiež chýba schopnosť adaptácie ľuďstva.

Ako jednu z príčin globálneho otepľovania považujú niektorí klimatológovia slnečnú aktivitu slnka. Slnečné žiarenie za posledných 200-300 rokov vzrástlo pravdepodobne o 0,4 percenta, v dôsledku čoho sa zvýšila aj teplota a to o rovnakú časť. Dánsky vedci prišli ešte na zložitejšiu spojitosť teploty a slnka. Priemerná meraná teplota má v ich výskume priamo úmerný vzťah k trvaniu cyklu slnečných škvŕn. Táto teória však bola spochybňovaná kvôli tomu, že medzi nimi neexistuje žiadna kauzálna spojitosť. Nový výskum túto spojitosť našiel. Nevysvetľuje len spojitosť medzi cyklom slnečných škvŕn ale vracia do hry aj problematickú oblačnosť. Okolo 65 percent Zeme je zakryté mrakmi, ktoré sú pre určenie otepľovacieho efektu CO₂ neobyčajne významným činiteľom. Mraky pomáhajú udržiavať Zem v chlade tým, že odrážajú slnečné lúče, a zároveň ju otepľujú pretože zadržiavajú teplo. Z toho vyplýva, že viac nízkej oblačnosti znamená nižšie teploty. V skratke ide o to, že teória slnečných škvŕn zistila možnú koreláciu škvŕn a zemskej teploty. Oproti teórii skleníkových plynov má veľkú výhodu v tom, že môže vysvetliť zmeny teploty medzi rokmi 1860-1950 (Lomborg 2006, s.315-316).

3.2.3 Dôležitosť adaptácie ľudstva

Ako spomíname vyššie pravdepodobne najzávažnejšou chybou IPCC v analýze pravdepodobných dopadov globálneho otepľovania je zdráhavé nedostatočné spracovanie otázky adaptácie ľudstva. Schopnosť adaptácie je pravdepodobne najpodstatnejšou charakteristikou ľudstva. Počas celých tisícročí sme sa prispôbovali výkyvom teplôt. Ďalším príkladom schopnosti ľudstva reagovať na vzniknuté problémy je ozónová diera. V minulosti to bol azda rovnako závažný problém akým je dnes globálne otepľovanie. Avšak keď išlo do tuhého, národy celého sveta sa spojili a našli riešenie ako tento problém stabilizovať a aj sa im to podarilo. Takže otázka, či sa to podarí aj v tejto problematike je určite trefná. Taktiež je dôležité podotknúť, že táto schopnosť sa z rozvojom technológií neustále zvyšuje.

V správach a predpovediach IPCC túto vlastnosť neberie do úvahy, alebo len veľmi okrajovo „Zisťovať náklady zmeny klímy bez prihliadnutia k adaptácii je rozumné asi tak, ako keby sme hodnotili riziko výskytu zápalu pľúc v Londýne a predpokladali pritom, že sem všetci chodia von do dažďa a chladu v plavkách“ (Lawson 2009, s.57).

Ako súčasný príklad adaptácie môžeme uviesť snahu niektorých vlád o minimalizovanie škôd pochádzajúcich z klimatických zmien. Investujú do technológií, aby tak obmedzovali emisie skleníkových plynov. Prijatím takejto energetickej politiky zo strany jednotlivých štátov sa môže hrozba skleníkového efektu postupne znižovať, alebo dokonca odvrátiť. Ak by takúto politiku začali uplatňovať všetky štáty, tak za niekoľko rokov by sme o skleníkových plynch pravdepodobne nemuseli ani hovoriť (Demo, Hronec, Tóthová a kol. 2007, s.42-44).

Takýto pohľad na adaptáciu jasne ukazuje, že adaptácia ja z hľadiska efektívnosti vynaložených nákladov omnoho výhodnejšia z týchto šiestich dôvodov. Po prvé, žiaden z nepriaznivých dopadov nie je ničím novým. Sucho, hlad, záplavy v nižšie položených častiach sveta tu už boli dávno pred tým ako sme o nejakom globálnom otepľovaní vôbec počuli. Ono by malo tieto samotné problémy v zásade len zhoršiť (napr. predpokladaný nárast škôd je len malou časťou škôd ktoré tieto pohromy už spôsobujú). Pokiaľ budeme riešiť tieto problémy energetickejšie, bude to značný prínos aj v prípade, ak už žiadne globálne otepľovanie nenastane. Po druhé, adaptácie podstatne obmedzí negatívne následky globálneho otepľovania, aj vtedy, keby sa ukázalo, že spojitosť medzi skleníkovými plynmi a globálnou teplotou bola silno zveličená. Po tretie, globálne otepľovanie by malo byť globálnym javom, jeho dopady v rôznych oblastiach sa budú

značne líšiť. Po štvrté, otepľovanie bude mať ako aj náklady, tak aj prínosy. Adaptácia nám dovolí zvýšenie jeho prínosov a zníženie nákladov. Po piate adaptácia prináša úžitky omnoho rýchlejšie, než by to čo i len teoreticky dokázala cesta znižovania emisií. A nakoniec po šieste, ak má byť zmierňovanie efektívne vyžaduje ťažšie dosiahnuteľnú globálnu dohodu. Adaptácia práve je naopak veľkým počtom lokálnych a praktických opatrení, ku ktorým nepotrebujeme žiadne medzinárodné ani celosvetové zmluvy a dohody (Lawson 2009, s.60-61).

3.3 Preľudnenie a sním súvisiace problémy

V posledných desaťročiach, hlavne v rozvojových krajinách, sa rapídne zväčšuje počet obyvateľov. Čiže je to problém sám o sebe. Niektorí ekológovia, etici a poprední vedci ho taktiež pokladajú za jednu z príčin ďalších, dá sa povedať takmer všetkých globálnych problémov, ako globálne otepľovanie, vyčerpatelnosť prírodných zdrojov a mnoho ďalších. Práve z týchto dôvodov je podstatné, aby sme sa tomuto problému bližšie venovali.

V priebehu minulého storočia sa svetová populácia viac ako zdvojnásobila. Od päťdesiatych rokov minulého storočia vzrástla z 2,5 na 6 miliárd do roku 1999. Podľa demografov vzrastie v priebehu budúcich 50 rokov svetová populácia ešte o ďalších 2,8 miliárd. Aj pri spomaľovaní rastu populačného tempa pribudne každoročne 80 miliónov ľudí, čo je viac ako keď vrcholil populačný rast roku 1963. Práve preto je stabilizácia populačného rastu naliehavá ako ešte nikdy predtým. Hoci je populačný rast záležitosťou globálneho významu, v niektorých krajinách je jeho riešenie naliehavejšie. V minulom storočí totiž rástol počet obyvateľov všade. Súčasný populačný rast je variabilnejší ako kedykoľvek predtým. V niektorých krajinách je rast stabilizovaný, v niektorých narastá o tri percentá ročne (Demo, Hronec, Tóthová a kol. 2007, s.62).

John Houghton stavia rast ľudskej populácie na druhé miesto, hneď po globálnom otepľovaní. V tomto prípade akoby zdanlivo neplatili zásady prirodzeného výberu. Podľa nich by nich by ekonomicky silnejšie komunity mali mať väčší prírastok, pretože sú schopné sa oň postarať a naopak slabšie komunity by mali mať menší prírastok, aby nemali problém uživiť ho. Je známe, že počet obyvateľov v mnohých západoeurópskych krajinách už dlhodobo ak neklesá, tak prinajmenšom stagnuje. Naopak v krajinách tretieho sveta populácia narastá. Odhaduje sa, že v roku 2020 bude v týchto krajinách žiť až 85 percent svetovej populácie. Vysoký prírastok v krajinách tretieho sveta nie je príčinou ale

dôsledkom hladu a chudoby. Úrodná pôda, práca a finančné prostriedky sa nachádzajú mimo dosahu rodín. Impulzom na zachovanie rodu sa stáva prirodzené plodenie detí. Taktiež viac detí vytvára väčšiu pravdepodobnosť, že sa budú môcť postarať o svojich rodičov a získať dostatok potravy (Dubnička 2007, s. 82).

Často sa rozpráva o preľudnení zeme, problém je však v tom, že počet ľudí sám o sebe žiadny problém nepredstavuje. Taktiež scenáre (napr. OSN, alebo vyššie spomínaný Dubnička) a výpočty môžu byť zavádzajúce pretože neberú do úvahy environmentálne limity únosnosti ako dostatok potravín, vody atď. Ako príklad môžeme uviesť odhad rastu populácie v Jemene, ktorý spomína Demo a kolektív (2007). V priebehu 50 rokov by sa mala zvýšiť zo súčasných 18 miliónov na 59 miliónov. Takýto nárast je málo pravdepodobný, pretože sa tam nachádza púšť, teda nedostatok potravín a vody.

V tejto súvislosti je potrebné upozorniť nato, že väčšina zemskej pevniny už nebude hustejšie zaľudnená ako dnes. Väčšina rastu ľudskej populácie sa bude uskutočňovať v mestách. V nasledujúcich 30 rokoch zostane vidiecka populácia takmer bezo zmien a v Európe bude dokonca 97 percent územia kontinentu v skutočnosti menej zaľudnená ako je teraz. Ľudia sa budú zoskupovať do miest čo prináša aj značné výhody ako je napr. stabilizácia infekcii (Lomborg 2006, s.76).

Keď prihladneme nato, že počet obyvateľov by sa mal stabilizovať (v rozvojových krajinách to môže byť až keď sa počet obyvateľov strojnásobí), aj tak nám ostáva naďalej otázka či nás už v tejto chvíli nie je príliš veľa. Viac obyvateľov znamená väčšiu spotrebu energií, prírodných zdrojov a nehovoriac o probléme s dostatkom potravín, vody a stále sa zväčšujúcou chudobou. Práve preto si tento problém ľudovo povedané „rozmeníme na drobné“.

3.3.1 Potraviny a hlad

Už spomínaný Ehrlicha, v knihe *The Population Bomb* (Populačná bomba) uvádza, že boj o nasýtenie ľudstva už skončil. Behom sedemdesiatich rokov zažije svet hladomor tragických rozmerov, že stámilióny ľudí zomrie od hladu. Podobne tak v roku 1965 argumentoval Lester Brown (neskorší prezident WWI), ten tvrdil, že potravinový problém vznikajúci v menej rozvinutých oblastiach môže byť jedným z najvýznamnejších a takmer neriešiteľných problémov, ktorému budeme musieť čeliť behom niekoľko ďalších desaťročí. Thomas Malthus taktiež predpovedal obrovský nedostatok potravy a hladomor, ako následok populačného nárastu. Hovoril že populácia narastá geometricky zatiaľ čo

zásoby potravín len aritmeticky. Kritici týchto predpovedí zdôrazňujú, že sa nenaplnili, priaznivci hovoria, že len jednoducho prebehli svoju dobu.

Podľa Pilotnej analýzy globálnych ekosystémov (vypracoval washingtonský Ústav svetových zdrojov) má každý obyvateľ Zeme k dispozícii 2,2 hektára produktívnej pôdy, no v skutočnosti využíva 2,85 hektára. Ľudstvo by teda pre svoj životný štýl a počet obyvateľov potrebovalo o tretinu väčšiu planétu. Nadspotrebu umožňuje hlavne to, že príroda vydrží väčšiu záťaž než sa predpokladalo. Navyše prírodné zdroje sa dajú dovážať, čo dokazuje prax 193 štátov, ktoré sú závislé na dovážaní z iných krajín a spotrebávajú tak väčšie množstvo produktívnej pôdy, než majú na svojom území (Mezřický 2005, s. 17).

Od roku 1950 do dnes sa úroda obilia na osobu zvýšila takmer o 40 percent. Celosvetová spotreba mäsa sa v tom istom období zvýšila zo 44 miliónov ton na 216 miliónov ton. To znamená, že rástla takmer dvakrát rýchlejšie ako populácia. V prepočte na obyvateľa sa však aj produkcia zdvojnásobila. Budúci rast produkcie mäsa bude daný skrmovaním obilia. Na vyprodukovanie jedného kg hovädziny vo výkrmni je treba sedem kg obilia. Pre porovnanie na jeden kg hydiny je potrebné dva kg obilia. Teda v budúcnosti sa nemusíme obávať z jeho nedostatku. V prípade, že nebudeme schopní produkovať hovädzie, zvýši sa produkcia hydiny. Problém však nastane s lovom rýb. Súčasné svetové loviská sú na pokraji vyčerpania, ryby sa preto budú musieť začať chovať to zvýši ich cenu, teda zvýši sa spotreba iného mäsa. (Demo, Hronec, Tóthová a kol. 2007, s.64).

Lomborg (2006) však nesúhlasí ani s tým, že by sme mohli vyčerpať túto surovinu, taktiež hovorí, že v porovnaní so svetovým kalorickým príjmom, je príjem z rýb zanedbateľný. Hovorí, že pri tejto spotrebe by sme mohli trvalo udržateľne loviť každoročne až 100 miliónov ton rýb. V tejto dobe lovíme len 90 miliónov ton, a to v dôsledku toho, že sme bezhlavo drancovali moria v minulosti. Taktiež berie do úvahy tú možnosť, v ktorej by sme naďalej nadmerne drancovali moria a oceány a to až do takej miery, že by sa už ďalej neoplatilo loviť. Na rozdiel od väčšiny, by to však podľa neho neznamenal zánik tejto komodity na trhoch, ale to, že by sa začali chovať umelo. Ako príklad uvádza Čínu v ktorej sa produkcia takýchto umelo chovaných rýb od roku 1984 znásobila takmer päťnásobne. Hlavným argumentom prečo by sme mali množstvo výlovu regulovať na optimálnych 100 ton je podľa neho, že tieto ryby sú „zadarmo“ (v tom zmysle, že ich nemusíme chovať).

Z vyššie uvedeného vyplýva, že v podstate máme potravín na osobu viac ako v minulosti aj keď sa populácia od roku 1961 zdvojnásobila. Náš kalorický príjem sa v globálnom merítku zvýšil o 24 percent. Tento údaj je len priemer, toto číslo zakrýva

skutočnosť, že niektorí ľudia žijú lepšie a že sa medzitým zvyšuje počet tých, ktorí si vystačia len tak tak alebo trpia hladom. Aj v tomto ohľade sa však situácia zlepšuje. Celosvetovo sa podiel hladujúcich znížil od roku 1970 z 35 na 18 percent. Je pozoruhodné, že k takému poklesu prišlo v dobe, keď sa počet obyvateľov rozvojových krajín zdvojnásobil. Od roku 1971 do dnes klesol počet hladujúcich z 920 miliónov na 680 miliónov. Samozrejme stále je to obrovské číslo, ale je však nutné podotknúť, že dnes žije bez hladovania o dve miliardy ľudí viac (Lomborg 2006, s.88).

Najväčším problémom nedostatku potravín je zlé hospodárenie s nimi. Podľa Dema (2007) sa každý rok vyhadzuje veľké množstvo potravín. Príčiny tohto mrhania sú rôzne, napadnutie potkanmi, hmyzom a podobne. K ich stratám a znehodnocovaniu dochádza taktiež počas transportu. V Číne vyjde nazmar až 25 percent pozbieranej úrody. Väčšinou ju skonzumujú vyššie uvedení škodcovia. Podľa vietnamskej vlády je 13 až 16 percent úrody ryže a až 20 percent úrody zeleniny z Vietnamu znehodnotených pre zlé skladovacie podmienky a postupy. Teda znova sa dostávame, ako aj pri vyššie rozoberaných problémoch, k nerozumnému využívaniu a mrhaniu zdrojov.

Taktiež sa v tejto problematike, ako viac menej pri každej v oblasti environmentalistiky zabúda na ľudskú schopnosť adaptácie. Ako si ľudia v minulosti nevedeli predstaviť súčasné výnosy z jedného hektára, tak ani my si nevieme predstaviť aké nové technológie pestovania a spracovania potravín ľudia v budúcnosti objavia a začnú využívať. Ľudstvo napreduje vpred zo dňa na deň a bolo by nerozumné produkovať predčasné závery, že tomu tak nebude aj v oblasti poľnohospodárstva.

Jasným dôkazom adaptácie ľudstva v tejto oblasti je takzvaná zelená revolúcia, ktorá odvrátila hroziaci hladomor v sedemdesiatych rokoch minulého storočia. Bola to séria technologických inovácií ako plodiny s vysokými výnosmi, zavlažovanie a kontrola prísunu vody, hnojivá a pesticídy a zlepšenie kvality hospodárenia poľnohospodárov. Jej cieľom bolo dosiahnutie väčšieho výnosu z každého hektára pôdy. Bolo možné pestovať plodiny, ktoré je možné žať dvakrát ročne, moderná kukurica sa dá pestovať v oblastiach väčších o 800 kilometrov ako skôr. Nové odrody obilnín zvýšili výnos o 20 až 50 percent. Hydina o ošípané dnes poskytujú dvakrát viac mäsa ako pre 60 rokmi a mnoho ďalších (Lomborg 2006, s.90).

3.3.2 Problém chudoby

Z problémom preľudnenia sa spája vyššie rozoberaný problém hladu, s ktorým bez pochyb súvisí aj problém chudoby. Podľa Rady Európy chudoba označuje osoby alebo skupiny osôb, ktorých zdroje sú natoľko obmedzené, že ich vylučujú z minimálne akceptovateľného životného štýlu krajín v ktorých žijú. Dôsledkom chudoby je sociálne vylúčenie.

V extrémnej chudobe (z jedného amerického dolára denne) žije na celom svete 1,2 miliardy ľudí, čo je vyše 1/5 celosvetovej populácie ľudstva. A takmer polovica, žije z príjmu dvoch amerických dolárov denne. Tri štvrtiny extrémne chudobných žijú na vidieku a väčšinu tvoria deti. Príjem 3,5 miliardy ľudí žijúcich v krajinách s nízkymi príjmami predstavuje menej ako 20 percent z celkových príjmov sveta, zatiaľ čo príjem jednej miliardy ľudí žijúcich vo vyspelých krajinách predstavuje 60 percent. Za posledných 50 rokov sa prehĺbil rozdiel príjmov najbohatších a najchudobnejších v pomere 74:1 (Demo, Hronec, Tóthová a kol. 2007, s.64).

Lomborg (2006) s týmto tvrdením opäť nesúhlasí. Síce sa zhoduje s počtom ľudí žijúcich v extrémnej chudobe, nesúhlasí s prehlbujúcimi sa nerovnosťami. Podľa neho naďalej platí záver, že väčšina ľudí v priemyslových aj rozvojových krajinách zažila výrazný rast reálnych príjmov, ktorý za posledných 45 rokov dosiahol v priemere trojnásobok, a že nerovnosť bola najvyššia v 60. rokoch. Od tej doby sa nerovnosť znižuje a pravdepodobne bude dramaticky ustupovať aj v celom nasledujúcom storočí. Pripúšťa však, že rast sa neuskutočňoval rovnomerne. Krajiny ktoré dosahovali menší rast, alebo dokonca sa nachádzali v záporných číslach rozdelil do štyroch skupín. Prvou z nich je bývalý sovietsky zväz, druhou sú latinskoamerické krajiny s výnimkou Chile, tretou sú ropné krajiny a poslednou sú krajiny na juh od Sahary. Príčinu toho nízkeho rastu v týchto krajinách vidí v zlom politickom rozpoložení, v etnických konfliktoch a nezmyselnom mrhaní financií z predaja ropy. To by sa nemalo interpretovať spôsobom, že ekonomický pokles týchto a aj ďalších krajín je niečo nepodstatné, ale je potrebné zachovať si celistvý pohľad na situáciu. Viac než 85 percent obyvateľstva v rozvojových krajinách zažilo rast v rozsahu, že ľudia sem nikdy neboli tak bohatí ako teraz.

Zažili sme pokrok vo všetkých dôležitých oblastiach ľudskej aktivity. Nikdy sme nežili dlhšie, prudko klesla kojenecká úmrtnosť (v roku 1950 to bolo jedno z piatich, dnes to je jedno z osemnástich), sme vyšší, zdravší a menej ohrození infekciami a je nás pritom ďaleko viac ako pred 50 rokmi (Lomborg 2006, s.116). Práve preto sa stotožňujem s ním,

že chudoba sa nemôže prehľbovať ale naopak ustupuje. Samozrejme zostáva ešte veľa problémov ktoré je potrebné vyriešiť (napr. chudoba a hladomor v Afrike), no napriek tomu sa ľudstvo posunulo o kus ďalej oproti minulému storočiu. Problém preľudňovania, hladomoru a chudoby teda nie je problémom počtu ľudí ale problémom neefektívneho čerpania a absentujúcej spolupráce všetkých krajín sveta.

4 GLOBÁLNE ENVIRONMENTÁLNE HNUZIA A ICH VÝCHODISKÁ

Za najznámejšie a najrozšírenejšie environmentálne hnutie môžeme považovať hnutie Greenpeace (zelený mier). Vzniklo roku 1971, keď si dvanásť mužov prenajalo starú rybársku loď a snažilo sa zabrániť atómovému testu na ostrove Amchitka. Ich odvaha, nasadenie sa stali príkladom tisícim ich nasledovateľov. Jeden člen tejto posádky si so sebou zobral knihu starých indiánskych legiend Bojovníci dúhy. Obsahovala dvesto rokov staré proroctvo: „Až zem bude spustošená, rieky otrávené, more sčernie a vtáci začnú padat' z neba, potom v poslednej chvíli Indián znovu získa svojho ducha, spojí sa s bielym mužom a naučí ho úcty k Zemi“. Táto kniha im zmenila život a vznikla tak táto organizácia, ktorá upozorňuje na environmentálne problémy sveta. Taktiež sa ich snaží riešiť (Greenpeace).

Ďalším rozšíreným globálnym environmentálnym hnutím je hnutie s názvom Priatelia Zeme (Friends of the Earth). Je to medzinárodná sieť ekologických organizácií zo 69 krajín z 5 kontinentov. Združujú viac než Dva milióny členov, ich spoluprácu pomáha riešiť sekretariát sídliači v Amsterdame. Na jeho prácu dohliada výbor volený zástupcami členských organizácií. Centrom záujmu sú nasledovné problémy: zmena klímy, geneticky modifikované rastliny, lesy, medzinárodný obchod a jeho dopad na životné prostredie a trvalo udržateľný rozvoj (Slobodná encyklopédia Wikipédia).

Podobne vzniklo aj mnoho ďalších, ale z pohľadu rozsahu práce sa im nemôžeme venovať. Niektoré si však spomenieme pri nasledujúcich východiskách globálnych environmentálnych hnutí. V nasledujúcich podkapitolách si tiež vysvetlíme prečo nemôžu byť tieto hnutia riešením súčasných environmentálnych problémov.

4.1 Hlbinná ekológia

Hlbinná ekológia vznikla v Škandinávii, ako výsledok diskusií medzi Naessom a jeho kolegami Sigmundom Kvaloy a Nilom Faarlundom. Všetci traja zdieľali vášeň pre vysoké hory. Pri návšteve Himalájí ostali ohromení aspektmi „Sherpa kultúry“ a prakticky zistili, že ich Sherpa príručky považujú určité pohoria za posvätné. Podľa toho by sa na nich nemalo nič podnikat'. Následne Naess sformuloval pozície v ktorých šíri rešpekt troch Nórov a Sherpe s citom k horám a ostatným prírodným veciam vo všeobecnosti.

„Plytké ekologické hnutie“, ako to Naess nazýva, je boj proti „znečisťovaniu a vyčerpaniu zdrojov“, ktorého hlavným cieľom je „zdravie a hojnosť ľudí v rozvinutých krajinách“. „Hnutie hlbinej ekológie“ v kontraste podporuje „biosférické rovnostárstvo“. Je to názor, že všetky živé veci sú si podobné v tom, že majú hodnotu samy o sebe, nezávisle od užitočnosti pre ostatných. Hlbinný ekológovia rešpektujú vnútornú hodnotu starajúc sa napríklad: Keď kráčame po úbočiach hôr, nespôsobovať zbytočné poškodzovanie rastlín (Naess 1994, s.18).

Inšpirovaný Spinozovou metafyzikou, ďalším kľúčovým prvkom Naessovej hlbinej ekológie je odmietnutie atomistického individualizmu. Na myšlienku, že ľudská bytosť je tak individuálna majúca osobitný význam, Naess reaguje tak, že radikálne oddeľuje ľudské ja od zvyšku sveta. Vytvorenie takejto separácie vedie nie len k sebecku k ostatným ľuďom, ale tiež indukuje ľudské sebecku voči prírode. Ako protiváhu individuálnej a druhovej úrovni Naess navrhuje prijatie alternatívneho vzťahového obrazu imidžu sveta. V súlade s touto vzťahovosťou sú organizmy (ľudské alebo ostatné) najlepšie chápané ako „uzly“ biosférickej siete. Totožnosť žijúcej veci je v podstate tvorená týmito vzťahmi k ostatným veciam na svete, najmä jej ekologickými vzťahmi k ostatným živým veciam. Hlbinný ekológovia tvrdia, že ak ľudia konceptualizujú samých seba a svet zo vzťahového hľadiska, tak sa budú lepšie starať o prírodu a svet vo všeobecnosti.

V tvorbe Naessa a ďalších prišli tiež miesta sústredujúce sa na možnosti identifikácie ľudského ega s prírodou. Táto myšlienka je v krátkosti o tom, že identifikáciou s prírodou môžeme rozšíriť vlastné hranice mimo seba. Naše väčšie ekologické ja (ja s veľkým „J“ zdôrazňuje, že som niečo väčšie ako moje telo a vedomie) si zaslúži rovnaký rešpekt. Rešpektovať a starať sa o seba tiež znamená rešpektovať a starať sa o životné prostredie, ktoré je mojou súčasťou a s ktorým by som sa mal identifikovať. „Seba realizácia“ inými slovami je prepojenie ľudského jedinca so širším životným prostredím. Naess tvrdí, že hlboké uspokojenie, ktoré dostávame od identifikácie sa s prírodou a blízkym partnerstvom s ostatnými formami života v prírode, význame prispieva ku kvalite nášho života (Environmental Ethics 2008).

Naessové pohľady naprieč Atlantikom sa niekedy zhodovali s myšlienkami vychádzajúcimi z Leopoldovej krajinnej etiky. Ale Naess, opatrne od zjavných totalitných politických dôsledkov Leopoldovho postoja (že jednotlivé záujmy a blaho by mali byť podriadené komplexnému dobru zemských biotických komunít), si vždy dával pozor aby sa dištancoval od obhajovania hocijakého druhu krajinnej etiky. Niektorí kritici tvrdili, že

Naessová hlbinná ekológia nie je viac než rozšírená sociálno-demokratická verzia utilitarizmu, ktorá počíta ľudské záujmy v rovnakom prepočte popri záujmoch všetkých prírodných vecí v prírodnom prostredí. Naessovi sa však nepodarilo podrobne vysvetliť aký význam má myšlienka, že by termity alebo baktérie mohli mať záujmy nejakého morálne relevantného druhu vôbec. Odhliadnuc od toho, Naessov skorý biosférický egalitarizmus (všetky živé veci vôbec mali rovnaké právo žiť a prekvitať) bol nejaký neurčitý princíp v praxi. Tiež zostáva nejasné, v akom zmysle možno považovať rieky, hory a lesy za vlastníkov akýchkoľvek záujmov. To je problém, v čom vždy ostal nepolapiteľný.

Biosférický egalitarizmus bol modifikovaný v roku 1980 na slabšie tvrdenie, že rozkvetanie ľudského ako aj neľudského života, má hodnotu samu o sebe. V rovnakom čase Naess vyhlásil, že jeho obľúbená ekologická filozofia bola len jedným z niekoľko možných základov pre etiku životného prostredia. Hlbinná ekológia prestala byť špecifickou doktrínou, ale namiesto toho sa stala platformou ôsmich jednoduchých bodov, v ktorých Naess dúfa, že by s nimi mohli súhlasiť všetci zelený myslitelia. Táto platforma bola koncipovaná ako základ strednej cesty medzi základnými filozofickými smermi, či už Budhistickými, Daoistickými a podobne, a praktickými princípmi konania v špecifických situáciách. Princípy boli zostavené zo základných filozofií. Hlbinné ekologické hnutie sa teda stalo výslovne pluralistické (Environmental Ethics 2008).

Kým Naessová „Ekosofia T“ (ako ju sám nazval) vidí ľudskú sebarealizáciu ako riešenie environmentálnej krízy vyplývajúcu z ľudskej sebeckosti a vykorisťovania prírody, niektorí nasledovníci platformy hlbinej ekológie v Spojených Štátoch a Austrálii ďalej tvrdia, že expanzia ľudskej sebeckosti zahŕňajúca neľudskú prírodu, je podporovaná kvantom teórie Kodanskej interpretácie. V nej sa hovorí o rozpustení hraníc medzi pozorovateľom a pozorovaným. Tieto „relačné“ rozvoje hlbinej ekológie sú však kritizované niektorými feministickými teoretikmi. Dalo by sa povedať, že myšlienka prírody ako súčasti seba samej, by mohla na miesto toho ospravedlniť pokračujúce vykorisťovanie prírody. Jeden má pravdepodobne väčší nárok liečiť sa spôsobom akým sa mu páči, než liečiť iného nezávislého zástupcu spôsobom akým sa páči jemu. V súlade s niektorými feministickými kritikmi, hlbinná ekologická teória o seba expandovaní, je v skutočnosti skrytá forma ľudského kolonializmu, znemožňujúca dať prírode jej vďaka ako skutočne ostatným, nezávisle od ľudských záujmov a účelov (Environmental Ethics 2008).

Medzitým niektorí kritici tretieho sveta obvinili hlbinnú ekológiu, že je elitárska v jej snahe zachovať zážitky z divočiny, len pre vybranú skupinu ekonomicky a sociálno-politicky dobre situovaných ľudí. Indiánsky spisovateľ Ramachandra Guha napríklad znázorňuje aktivity mnohých západne založených skupín ochrancov prírody ako novú formu kultúrneho imperializmu, ktorých cieľom je zabezpečiť konvertovanie na zachovanosť. „Zelený misionári“, ako ich Guha nazýva, predstavujú hnutie, ktorého cieľom je ničenie sveta chudobných a domorodých ľudí. Uvádžanie hlbinej ekológie na svoju mieru je podľa neho uvedomiť si, že tieto trendy sú, ako sa im vysmieva „plytké“. Ekológia v skutočnosti môže byť variáciami environmentalistiky, ktoré sú výstižnejšie, reprezentatívnejšie a viac populárne v Južných krajinách.“ Zatiaľ čo Naess sám odmieta domnienky, že hlbinná ekológia sa zaväzuje k nejakému imperializmu, Guhová kritika vyvoláva dôležité otázky o aplikovaní hlbinných ekologických princípov v rozličných sociálnych, ekonomických a kultúrnych kontextoch. Nakoniec, v ostatných kritikách, je hlbinná ekológia zobrazená, ako nekonzistentné utopická vízia (Environmental ethics 2008).

4.2 Feminizmus a životné prostredie

Všeobecne povedané, problém feminizmu je ten, ktorý nejakým spôsobom prispieva k pochopeniu utlačania žien. Feministické teórie sa snažia analyzovať utlačanie žien, jeho príčiny a následky, a navrhujú stratégie, návody k ich oslobodeniu. V polovici sedemdesiatych rokov sa feministickí autori zaoberali otázkou, či patriarchálne spôsoby myslenia podporujú znižovanie a kolonizovanie nie len žien ale aj ľudí rôznych rás, zvierat a prírody. Feminizmus predstavuje radikálnu výzvu pre environmentálne hnutia, politiku a tradičné sociálne etické perspektívy. Sľubuje prepojenie environmentálnej otázky so širšími sociálnymi problémami týkajúcimi sa rôznych druhov diskriminácie a vykorisťovania a základným skúmaním ľudskej psychológie. Avšak ostáva sporným problémom, či sú spojenia medzi rôznymi formami útlaku a oslobodenia koncepčné, kauzálne alebo iba podmienené. Z tohto feminizmu sa postupom času sformovalo niekoľko odnoží, pre našu prácu dôležitý ekofeminizmus ktorému sa budeme bližšie venovať.

Ekofeminizmus je ženské hnutie, ktoré vidí súvislosti medzi prírodou a ženou a cíti sa byť ohrozené súčasným patriarchálnym stavom spoločnosti. Podľa tohto hnutia je hlavným dôvodom zlého stavu spoločnosti nadvláda mužov. Práve oni nastavili pravidlá a chod spoločnosti tak, že príroda a ženy sú v prospech ekonomického rastu

vykorisťované, toto nastavenie prináša výhody len mužskej časti spoločnosti. Z pohľadu ženy je príroda videná ako spolutrpiteľka (Librová 1994, s. 82).

Tento smer sa zaoberá rôznymi problémami, z ktorých sú niektoré iba okrajové a niektoré sú spoločné takmer všetkým ekofeministom. V našej práci nebudeme rozoberať jednotlivé odnože. Vymenujeme si ich hlavné tézy a spomenieme hlavné globálne hnutia založené na ideológii feminizmu.

Podľa J. Warenovej sa ekofeminizmus stavia na stranu biotického egalitarizmu. Je proti rasizmu, naturalizmu, triedam a je mu cudzia akákoľvek nadradenosť a hierarchizácia. Je kontextualistický, etika nie je otázkou formálnych práv ale predmet organického súžitia, pluralistický, odmieta voľbu medzi prírodou alebo kultúrou, vývojový, s každým ekofeministickým príspevkom sa jeho ideológia mení a rastie, inkluzívny, čerpá od utláčaných, hlavne od žien (Kohák 2006, s. 130-131).

Najčastejšie spomínaným hnutím je hnutie Chipko. Vzniklo ako reakcia na rozsiahle vyrubovanie indických pralesov v druhej polovici devätnásteho storočia. Bojuje nenásilnými prostriedkami, veľmi známe sa stalo ich objímanie stromov. Je tvorené až z niekoľko stoviek decentralizovaných buniek, ktorých vodkyňami a členkami sú prevažne ženy. Ich cieľom je nie len snaha o ekológiu ale taktiež o socio-ekonomickú zmenu (Multilingual Archive 2012).

Bývalá členka vyššie spomínaného hnutia Chipko Vandana Shiva založila ďalšie ženské indické hnutie zvané Navdanya, ktorej úlohou je ochrana biodiverzity. Chce to dosiahnuť skrz koncept dlhodobu udržateľného poľnohospodárstva, taktiež cez zakladanie semenných bánk pre zachovanie pôvodných druhov rastlín a školenie farmárov v ekologickom poľnohospodárstve. Ďalším projektom tejto organizácie je projekt Rozmanité ženy pre rozmanitosť, ktorého cieľom je podporovať ženské hnutia šírením ich myšlienok a názorov na medzinárodnej úrovni. Venuje sa aj mnoho ďalším projektom ako napríklad Slow Food, Fair trade a podobne (Navdanaya 2012).

Ako posledné z mnohých hnutí si spomenieme hnutie Ženy a život na Zemi. Toto americké hnutie bolo založené v sedemdesiatych rokoch, ako reakcia na jadrovú haváriu v Pensylvánii roku 1979. Založilo ho dvanásť aktivistiek, ktoré usporiadali už v roku 1980 konferenciu, a nej sa zúčastnilo až 600 členiek. Ciele môžeme rozdeliť do troch nasledovných kategórií, mier ekológia a globálna spravodlivosť. Napriek tomu že toto hnutie je aktívne už pomerne dlho, súčasný internetový projekt odštartoval až roku 1999 (Women and life on Earth 2010).

Ďalším známym hnutím je „Zelený pás“, ktorý bol založený roku 1977. Založila ho držiteľka Nobelovej ceny za mier Wangari Maathai. V súčasnosti pôsobí v dvanástich afrických štátoch a jej členmi sú výlučne ženy. Rozdeľuje sa na Zelený pás Keňa a Medzinárodný zelený pás. Obidve divízie sa snažia dosiahnuť spravodlivosť, rovnosť a zníženie chudoby skrze ekológiu. Rozdiel medzi nimi je len v poli pôsobnosti a mierne odlišným spôsobom práce. Zatiaľ čo sa Zelený pás Keňa zaoberá aj teoretickou zložkou vo forme informovania verejnosti, tak aj praktickou zložkou, ako je vysádzanie stromov. Medzinárodný zelený pás sa sústreďuje skôr na informačnú časť (Green Belt Movement).

4.3 „Zbavovanie ilúzií“ a Nový animizmus

Často prehliadaným zdrojom ekologických myšlienok je práca neo-marxistickej Franfurktskej školy kritickej teórie založenej Maxom Horkheimom a Theodorom Adornom. Zatiaľ čo klasickí marxisti považujú prírodu za prostriedok transformácie ľudskej práce a využitia pre ľudský prospech, Horkheim a Adorno vidia Marxovanie sa ako zástupcu problému ľudského odcudzenia. Tvrdia, že koreňom toho odcudzenia je úzko pozitivistické poňatie racionality. Ktoré vidí racionalitu ako nástroj na presadzovanie pokroku, sily a technologického riadenia, a považuje pozorovanie, meranie a aplikáciu čisto kvantitatívnych metód za možnosť ako vyriešiť všetky problémy. Takýto pozitivistický názor na vedu kombinuje determinizmus a optimizmus. Prirodzené procesy sa, rovnako ako ľudské aktivity považujú za predvídateľné a manipulovateľné. Príroda (podobne ako ľudská prirodzenosť) už nie je viac mysteriózna, nekontrolovateľná, alebo hrôzostrašná. Namiesto toho je redukovaná na objekt striktno riadený prírodnými zákonmi, ktorý môže byť z toho dôvodu študovaný, známi, a zamestnaný v náš prospech. Kritickí teoretici tvrdia, že sľubujúc neobmedzené poznanie a moc, pozitivismus vedy a techniky nie len že odstraňuje náš strach z prírody, ale tiež odstraňuje náš zmysel pre úctu a obdiv k nej. To znamená, pozitivismus prírodu „zbavuje ilúzií“, koniec koncov môže byť študovaná či už prírodnými, sociálnymi alebo humánnymi vedami (Environmental Ethics 2008).

Pokrok v oblasti vedomosti a materiálneho blaha nemusí byť zlá vec sama o sebe, keď spotreba a riadenie prírody je nevyhnutnou súčasťou ľudského života. Avšak kritickí teoretici tvrdia, že pozitivistické zbavovanie ilúzií prírodných vecí narúša náš vzťah s nimi podporovaním nežiaducich postojov, že nie sú nič viac než veci na skúmanie, spotrebu a ovládanie. Podľa kritických teoretikov, je útlak životného prostredia prostredníctvom

vedy a techniky príliš veľkou cenou. Projekt nadvlády vyžaduje potlačenie našej vlastnej vnútornej podstaty. Napríklad ľudskej tvorivosti, autonómie a rozmanitých potrieb, zraniteľných miest a túžob v centre ľudského života. Za účelom nápravy takéhoto odcudzenia, Horkheimerov a Adornou projekt hovorí, aby sme nahradili úzko pozitivistický a inštrumentálny model racionality nejakým viac humánnym. V ktorom hrajú ústrednú úlohu hodnoty estetických, morálnych, zmyslových a expresívnych aspektov ľudského života. Teda, ich cieľom nie je zbaviť naše racionálne schopnosti alebo kompetencie analýzy a logiky. Presnejšie povedané, cieľom je dosiahnutie dialektickej syntézy medzi Romantizmom a Osvietenstvom, vrátiť sa k anti-deterministickým hodnotám slobody, spontánnosti a kreativity.

Adorno vo svojom neskoršom diele obhajuje „re-enchantujúci“ estetický prístup zmyslovej bezprostrednosti k prírode. Nie len, že sa prestaneme pozerat' na prírodu primárne, alebo jednoducho ako na objekt spotreby, ale tiež sme schopní priamo a spontánne zoznámiť sa s prírodou bez zásahov od našich racionálnych fakúlt. Podľa neho, umelecké práce, ako sú prírodné veci, vždy zahŕňajú prebytok niečoho viac než len materiálnosť a výmenný obchod. Znovu očarenie sveta prostredníctvom estetickej skúsenosti, je tiež znova očarenie ľudských životov a cieľov. Adornová práca zostáva prevažne nepreskúmaná v prúde environmentálnej filozofie, hoci myšlienka aplikovania kritickej teórie na environmentálne problémy a spisy rozličných etických a politických teoretikov viedla k vzniku novej oblasti ekokritiky (Environmental Ethics 2008).

Niektorí študenti Adornovej práce nedávno argumentovali, že jeho rolu zmyslovej bezprostrednosti možno chápať ako pokus o ochranu legitímneho antropomorfizmu ktorý sa približuje k slabej forme animizmu. Ostatní, viac radikálni, vyhlásili aby sme si zobrali inšpiráciu z jeho poňatia non-identity. Ktorá môže byť podľa nich použitá ako základ pre dekonštrukciu pojmu prírody a možno aj na vylúčenie z eko-kritického písania. Napríklad, Timothy Morton tvrdí, dávať niečo zvané Príroda na piedestál a široký obdiv, robí pre životné prostredie to, čo robí patriarchát pre postavu Ženy. Je to paradoxný čin sadistického obdivu, a že v mene všetkého čo si váži v myšlienke „prírody“, dôkladne skúma prírodu nastavenú ako transcendentnú, jednotnú, nezávislú kategóriu. Ekokritika si nemyslí, že je paradoxné povedať, v mene samotnej ekológie: „dole s prírodou“(Environmental Ethics 2008)!

To sa ešte len ukáže, či sa radikálny pokus očistiť poňatie prírody z ekokritickej práce stretne s úspechom. Rovnako tak nie je jasné, či je projekt do ktorého sa Horkheimer

a Andorno pustili v súlade, a predovšetkým, či má Adorno konzistentné pochopenie prírody a racionality.

4.4 Sociálna ekológia

Bookchinová verzia kritickej teórie chápe vonkajší psychický svet ako predstavenie toho, čo on nazýva „prvá príroda“, z ktorej sa vyvinula kultúra alebo „druhá príroda. Environmentalistika je sociálne hnutie a problémy ktoré konfrontuje sú sociálne. Navrhuje, aby sme si vybrali odovzdanie sa do služieb prirodzeného vývoja, pomôcť udržať komplexnosť a diverzitu, znižovať utrpenie a znižovať znečistenie. Táto sociálna ekológia odporúča aby sme využívali naše dary družnosti, komunikácie a inteligencie tak ako by nám bolo vedomie poskytnuté prírodou, namiesto odvracania sa od zdroja z ktorého tieto dary pochádzajú. Vykorišťovanie prírody by malo byť nahradené bohatšou formou života venovanej zachovávaniu prírody. John Clark tvrdí, že sociálna ekológia je potomkom nie len anarchického Kropotkina, ale tiež socialistického geografa devätnásteho storočia Reclusa, výstredného škótskeho mysliteľa Geddesa a neskoršieho žiaka Mumforda, ktorý prijal regionálnu perspektívu s tým, že silné regionálne centrá kultúry sú základom aktívneho a bezpečného miestneho života. Rovnako ako pesimisti v kritickej teórii, tak sa aj on obával vzniku priemyselného kapitalizmu, ktorý by utláčal a ovládal ľudskú kreativitu a slobodu, a ktorý by pracoval spôsobom ktorý je mimo našej kontroly. Aj keď bol Bookchin väčší technologický optimista ako Mumford, obidvaja sa inšpirovali regionálnym obratom v environmentálnom myslení. Bioregionalizmus dáva regionalizmu environmentálne prekríženie. Je to pohľad, v ktorom by mali prírodné prvky poskytnúť vymedzenie podmienok pre miesta komunít, a zabezpečiť uspokojenie miestnych životov vedených tými čo poznajú dané miesto, naučili sa jeho tradíciu a ktorí prispôsobili ich životy možnostiam rozvíjajúcim ich potenciál v rámci ekologických limitov. Takýto život umožní ľuďom pôžitok z plodov seba oslobodenia a vlastného rozvoja (Environmental Ethics 2008).

Kritici sa pýtajú prečo by mali byť prírodné prvky významné pri stanovovaní miest kde sa budujú komunity, a sú zmetený ktoré z týchto prvkov by to mali byť (geologické, ekologické klimatické atď.). Ak majú byť relatívne malé bioregionálne komunity domovom prosperujúcej ľudskej spoločnosti, potom tiež vzniká otázka ohľadom povahy právnych predpisov a trestov, ktoré v nich budú prevládať, a taktiež ich integrácia do väčších regionálnych a globálnych politických a ekonomických zoskupení. Pre anarchistov

a ostatných kritikov prevládajúceho spoločenstva, je návrat k samosprávnym a sebestačným regionálnym komunitám často predstavovaný ako oslobodzujúci a obnovujúci. Ale pre skeptikov zostáva starosť, že bioregionálna vízia je politicky príliš optimistická a je naklonená k vytváraniu neliberálnych, utláčaných a nedemokratických komunit. Taktiež ostáva otázka či je možný bioregionalizmus, zdôrazňujeme sebestačný, v tejto našej preplnenej planéte.

Hlbinná ekológia, feminizmus a sociálna ekológia mali (a stále majú) značný vplyv na vývoji rôznych ekologických a politických hnutí v oblasti životného prostredia. Feministické analýzy boli často vítané, kvôli ich psychologickému pohľadu priniesli niekoľko sociálnych, morálnych a politických problémov. Existuje však značné znepokojenie o dôsledkoch kritickej teórie, sociálnej ekológie a niektorých variácii hlbinej ekológie a animizmu. Niektorí nedávni autori tvrdili, že kritická teória nie je nič viac než sociálna konštrukcia, pretože hodnota v konečnom dôsledku závisí na ľudských stanoviskách. Iný argumentovali, že požiadavky hlbinných zelených teoretikov a aktivistov nemôžu nájsť miesto v súčasných teóriách liberálnych politik a sociálnej spravodlivosti. Ďalším tvrdením je, že je potrebné prehodnotiť tradičné teórie, ktorých pôvod siaha do filozofie antického Grécka.

Záver

Problematika životného prostredia dnes, ako vyplýva z tejto práce, presahuje oblasť ekológie, v ponímaní biologickej vednej disciplíny a zasahuje do oblastí ako sú teológia, právo, ekonomika, etika, filozofia, v skratke povedané takmer do každej vednej disciplíny. Formovanie chápania environmentálneho prostredia a vzťahov voči nemu nie je preto jeho okrajovou záležitosťou ale patrí k všeobecnej vzdelanosti, vyspelosti a inteligencii generácii, ktoré preberajú a postupne úplne prevezmú zodpovednosť do vlastných rúk.

V úvode našej práce sme si stanovili niekoľko čiastkových cieľov a jeden hlavný. Predkladaná práca podáva čitateľovi analýzu globalizačného procesu a vo všeobecnosti mu priblíži jeho problémy a riziká pre životné prostredie. Takže dosahujeme prvý stanovený cieľ práce. Z pohľadu splnenia hlavného cieľa bola pre nás najpodstatnejšia prvá a tretia kapitola. V prvej sme si podrobne rozobrali jednotlivé etické koncepcie a tie sme aplikovali na globálne environmentálne problémy ľudstva. Nato aby sme ich mohli aplikovať a dôjsť k rozumnému záveru, sme museli splniť čiastkový cieľ zhodnotenia súčasného stavu životného prostredia. Počas uvedených záverov v jednotlivých častiach tretej kapitoly, sme dospeli k záveru, že človek podstatne prispieva k týmto problémom, no nie v takej miere ako o tom hovoria alarmisti a väčšina hnutí na ochranu prírody. Samozrejme je neospravedliteľné súčasné vykorisťovanie prírody, no obavy z apokalyptických scenárov sú nemiestne v plnej miere. Pri vypracovávaní týchto scenárov zabudli autori na schopnosť adaptácie ľudstva. Nepočítajú s pozitívnymi následkami vedy a techniky. Ako príklad môžeme uviesť spotrebu ropy a znečistenie ovzdušia v automobilovom priemysle, v ktorom došlo k veľkému pokroku (napríklad automobilka Nissan spúšťa výrobu automobilov na elektrický pohon s nulovými emisiami). Teda človek, veda a technika dokáže zvrátiť, alebo prinajmenšom stabilizovať súčasnú situáciu životného prostredia. Jediným globálnym problémom nad ktorým visí otáznik je otepľovanie Zeme. Analýzou tohoto problému sme došli k záveru, že určite v plnej miere stále prebieha, no je potrebné preskúmať všetky hypotézy a teórie týkajúce sa toho problému. V prvom rade akú mieru viny na tom nesie človek, podkapitola, ktorá sa zaoberá témou globálneho otepľovania jasne dokazuje, že menšiu oproti tomu čo hlásajú alarmisti a väčšina sveta. Je nutné podotknúť, že ak aj nenesieme vinu na tomto otepľovaní a ostatných problémoch, ale je v našej moci zmierniť ich, tak je to naša morálna povinnosť.

Z vyššie uvedeného jasne vyplýva, že environmentálna etika má ísť cestou antropocentrizmu, konkrétne takzvaného „mäkkého“ antropocentrizmu. Človek a veda

tieto problémy spôsobili, no dokážu ich aj riešiť. Z etického hľadiska nemôžeme prikladať vnútorné hodnoty žiadnym subjektom prírody, či už sú to živé alebo neživé. Potvrďuje to aj kresťanská etika, ktorá hovorí, že Boh dal všetko nám, v náš prospech a úžitok, čím nás nad ňu povýšil. Samozrejme ostáva nám morálna povinnosť zachovávať životné prostredie pre ďalšie generácie, a to aj oblastí človekom nezmenených, ale nie v takej miere ako hlásajú hlbinní ekológovia, feministi/feministky a mnoho ďalších.

Ako posledný cieľ sme si stanovili analýzu globálnych environmentálnych hnutí a ich východiská. Výsledkom je, že nemôžu byť riešením súčasných globálnych environmentálnych problémov, keďže ich východiská nie sú správne. Tým nehovoríme, že životnému prostrediu nepomáhajú, teda nenapomáhajú aj riešeniu týchto problémov. Ich myšlienky a návrhy riešení sú však utopické, už nie sú v tomto svete plnom technológii a vynálezov aktuálne. Znova sa dostávame k problému vnútornej hodnoty. Kebyže sme ju prisúdili aj prírodným subjektom, tak by sme sa museli vrátiť životu našich predkov, čo je pri súčasnom stave spoločnosti a jej myslení nemožné.

V jednom však majú pravdu všetci. Ak chceme zlepšiť životné prostredie a prístup k nemu tak musíme začať sami od seba. Z tohto dôvodu pokladám záverečnú prácu na tému „Etika životného prostredia v podmienkach globalizačných procesov“ ako výzvu k reorientácii našich hodnôt a prijatiu zodpovednosti za naše konanie v duchu výroku Gándhí Mahátmá: „Ak chceme zmeniť svet, musíme byť zmenou my samy“.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

- Chipko movement in Multilingual Archive. [online]. 2012. [cit. 2012-03-29].
Dostupné na internete:
http://www.multilingualarchive.com/ma/enwiki/en/Chipko_movement.
- DEMO, M. a kol. 2007. Udržateľný rozvoj: Život v medziach únosnej kapacity biosféry. 1. vyd. Nitra: Slovenská poľnohospodárska univerzita, 2007. 439 s. ISBN 978-80-8069-826-3.
- DUBNIČKA, I. 2007. Kultúra a environmentálna kríza. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2007. 484 s. ISBN 80-8094-034-7.
- DUBNIČKA, I. 2011. Zdroje a energie v 21. Storočí. 1. vyd. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2011. 175 s. ISBN 978-80-8094-971-6.
- Environmental Ethics in Stanford encyclopedia of Philosophy. [online]. 2008. [cit. 2012-01-19].
Dostupné na internete: <http://plato.stanford.edu/entries/ethics-environmental/>
- Globálne otepľovanie in Wikipédia slobodná encyklopédia. [online]. 2012. [cit. 2012-03-19].
Dostupné na internete:
http://sk.wikipedia.org/wiki/Glob%C3%A1lne_otep%C4%B5ovanie#Pozri_aj.
- História Greenpeace. [online]. 2012. [cit. 2012-03-18].
Dostupné na internete: <http://www.greenpeace.org/slovakia/sk/o-greenpeace/historia-greenpeace/>.
- HYKISCH, A. 2001. Nebojme sa sveta: Sprievodca globálnym myslením. Bratislava: Lizard, 2001. 371 s. ISBN 80-967844-3-9.
- HUBA, M. – NOVÁČEK, P. 1994. Ohrozená palneta. Olomouc: Vydavatelství UP, 1994. 202 s. ISBN 80-7067-382-6.
- KÁNSKÝ, J. Práva zvierat. In. V. Gluchman – M. Dokulil 1988. Praktické otázky etiky a morálky. Prešov: PVT, 1988.
- KLAUS, V. 2009. Modrá nikoli zelená planeta: co je ohrozeno : klima, nebo svoboda? 2. rozš. vyd. Praha: Dokořán, 2009. 212 s. ISBN 978-80-7363-243-4.
- KOHÁK, E. 2000. Zelená svatozář : kapitoly z ekologické etiky. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. 204 s. ISBN 80-85850-86-9.

- KOLAŽSKÝ, R. 1998. Filosofie a současná ekologická krize. 1. vyd. Praha: Filosofia, 1998. 173 s. ISBN 80-7007-116-8.
- KUSIN, V. – POLÁKOVÁ, E. 1998. Ekológia a etika životného prostredia. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 1998. 107 s. ISBN 80-8050-214-5.
- LAWSON, N. 2009. Vraťme se k rozumu: o globálním oteplování střízlivě a bez emocí. Praha: Dokořán, 2009. 190 s. SBN 978-80-7363-242-7.
- LEOPOLD, A. 1999. Obrázky z chatrče a rozmanité poznámky. 1. vyd. Tulčák: Abies, 1999. 269 s. ISBN 80-88699-13-4.
- LIBROVÁ, H. 1994. Pestří a zelení: Kapitoly o dobrovolné skromnosti. 1. vyd. Brno: Veronica, 1994. 218 s. ISBN 80-85368-18-8.
- LOMBORG, B. 2006. Skeptický ekolog: Jaký je skutečný stav světa?. 1. vyd. Praha: Dokořán, 2006. 587 s. ISBN 80-7363-059-1.
- MEZŘICKÝ, V. 2005. Environmentální politika a udržitelný rozvoj. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. 207 s. ISBN 80-7367-003-8.
- Navdanya [online]. 2012. [cit. 2012-02-15]. Dostupné na internete: <<http://www.navdanya.org/about-us/organization>>.
- NAESS, A. 1996. Ekologie, pospolitost a životní styl: Náčrt ekosofie. 1. vyd. Tulčák: Abies, 1996. 310 s. ISBN 80-88699-09-6.
- Priatel'ia Zeme in Wikipédia slobodná encyklopédia. [online]. 2011. [cit. 2012-03-30]. Dostupné na internete: http://sk.wikipedia.org/wiki/Priatel'ia_Zeme.
- PROUSEK, J – ČÍK, G. 2008. Základy ekológie a environmentalistiky. 2. vyd. Bratislava: Slovenská technická univerzita 2008. 212 s. ISBN 978-227-2808-9.
- SCHWEITZER, A. 1989. Zastánce kritického myšlení a úcty k životu. Praha: Vyšehrad, 1989. 312 s. ISBN 33-813-89.
- The Green Belt Movement. [online]. 2012. [cit. 2012-03-29]. Dostupné na internete: <http://www.greenbeltmovement.org/>.
- Výhled OECD v oblasti životného prostredia do roku 2030. [online]. 2009. [cit. 2012-03-20]. Dostupné na internete: <http://www.oecd.org/dataoecd/31/11/40204908.pdf> . ISBN 978-92-64-04051-9.
- Women and Life on Earth. [online]. 2010. [cit. 2012-04-10]. Dostupné na internete: <<http://www.wloe.org/Aboutus.74.0.html>>.